Francesc Costa Oller

La nit carlista de Mataró

Camins, còlera, menjar en temps de guerra

Francesc Costa Oller

La nit carlista de Mataró

Camins, còlera, menjar en temps de guerra

Arxiu d'Història VII

Mataró, 2023-2026

Arxiu d'història de Mataró

1. De la ciutat que creix (2017)
2. Notícia de temps antic (2017)
3. La musica i altres llocs (2017)
4. Llegir episodis i dies (2017)
5. Pescadors catalans a Marsella (2018-2026)
6. El Castell de Montgat (2020)
7. La nit carlista de Mataró (2023-2026)

La premsa a Mataro, 1820-1980 (1982)
Josep Garcia Oliver (1984)
Josep Gualba, cronista de Mataro (1985)
Mataro liberal, 1820-1856 (1985)
Mataro al segle XIX (1993)
L'Art dels Abadal (1994)
El llibre de les families de Mataro (2017-2025)
Mataró al Set-cents (2019)
El baró de Maldà. Croniques de Mataró (2020)
Els Milans del Bosch del segle XVIII (2021)
Insolita vida i aventures (2025)
Mataró. Siglo XIX (2026)

https://ub.academia.edu/FrancescCosta
https://archive.org/details/@francesc_costa
https://zenodo.org/communities/fco/?page=1&size=20

Portada: Savalls a Can Bruguera (*Le Monde Illustre* 7-6-1873)

Índex

La nit carlista de Mataró 7
A Mataró, les cases parlen 18
De Mataró al Vallès pel Camí Real 22
El Camí Real de França (1786) 35
Garcia Oliver, poema del còlera 55
En Sadurní volia gosar de la Rosa 66
Un pagès molt regidor 69
Quan els Milans del Bosch es moren 73
Els escolapis a Montalegre 77
Josep Anton Gual casa amb Anna Milans del Bosch 85
El pont d'Espanya 91
Les places antigues de Mataró dins les muralles 93
Menjar en temps de guerra, a Can Salas 105
La guerra francesa a Mataró, pel baró de Maldà 118
Notícies dels notaris de Mataró 126

La Nit Carlista de Mataró

Crònica d'un atac i un rescat al Montseny [1]

El maig de 1873, Catalunya vivia sota la tensió permanent de la Tercera Guerra Carlina. Feia tot just quatre mesos de la proclamació de la República i, malgrat l'agitació general del país, Mataró es mantenia en una calma relativa, allunyada dels principals fronts de combat. Aquesta tranquil·litat es va veure truncada la nit del 13 de maig, quan les tropes de Francesc Savalls van assaltar la ciutat i van segrestar diversos prohoms.

Tot i que l'episodi és conegut, nova documentació ha aportat molts detalls inèdits fins ara. Destaca especialment el testimoni del mataroní Lluís Carreras Lastortras (1840-1888), periodista, escriptor de crítica política i el primer a proposar, com a diputat provincial per Sabadell el febrer de 1873, «la constitución de la provincia de Barcelona en Estado republicano federal de Barcelona».[2]

En assabentar-se dels fets, Carreras va viatjar a Mataró el dia 16 de maig. Així va descriure l'arribada dels ostatges un

[1] Tots els periòdics del moment es fan ressò d'aquesta operació militar: *La Epoca, La Correspondencia, La Independencia, La Crónica*, etc. Utilitzo com a fonts principals: *Diario de Barcelona*, 15, 16, 17, 5/1873; *El Diario Español* 17/5/1873*; La Imprenta*, 15, 16, 20/5/1873. La crònica de Josep Gualba: Francesc Costa, *Josep Gualba, cronista de Mataró (1873-1876)*, Mataró, 1985.

[2] Francesc Costa. «Lluís Carreras, escriptor», *El Llibre de les Families de Mataró* (2017-2025), pp.310-321.

cop alliberats: «Esta mañana los prisioneros han entrado cosa de las doce y media. Una inmensa concurrencia aguardaba con impaciencia y frenesí en las avenidas de la estación la llegada del tren de Arenys. Apenas se ha oído el silbido de la locomotora todo el mundo se ha precipitado en el tren, sacando en triunfo los secuestrados, abrazándoles, besándoles, vitoreándoles: la música ha tocado la «Marsellesa» y los prisioneros llevados entre el Ayuntamiento y una apiñada multitud han desfilado hacia la Casa de la Ciudad, recibiendo una afectuosa ovación del pueblo. Subió el Ayuntamiento con algunos de los prisioneros a la Casa Consistorial, y desde el balcón se pronunciaron acalorados discursos republicanos, animando al pueblo contra los carlistas».

L'ocupació de Mataró

L'atac s'havia gestat tres dies abans, quan una columna carlina establerta al Montseny va iniciar una llarga marxa cap a la costa. Eren uns cinc-cents homes i trenta-cinc cavalls comandats per Savalls. Anaven armats amb fusells obtinguts en l'assalt a Berga i vestien uniforme amb la característica boina vermella, tot i que també portaven barretines per camuflar-se entre la població. En arribar al coll de la masia de Can Bruguera, Savalls —que havia reclutat guies locals pel camí— va ordenar que uns cent cinquanta homes entressin a la ciutat mentre la resta de la tropa acampava a la masia, on ell es va retirar a descansar.

La cavalleria va reconèixer el terreny i va donar pas a la infanteria, que primer va avançar amb cautela i després es va

llançar decididament a l'interior. Eren prop de les nou del vespre quan els carlins van entrar formant diversos grups per diferents punts alhora. Enganyada pels crits de «Voluntaris de la República» i per les barretines que portaven, la població els va confondre inicialment amb republicans forasters.

Un dels grups es va apoderar de la plaça i del Casino Mataronès, deixant escamots a totes les cantonades de la zona de Can Sisternes i del forn de vidre, per on havia entrat el gruix de la tropa amb el suport de la cavalleria, situada a les rajoleries de la Mormeria. Altres grups van arribar a la Riera pels carrers de Sant Josep i Pujol, i es van apoderar dels fons de la Duana, prop d'un miler de duros, detenint totes les persones que els semblaven sospitoses.

Una altra companyia va entrar pel portal de Valldeix cap al carrer Bonaire. En cridar l'alto el sentinella de la caserna de la milícia voluntària de Mataró, es va produir un enfrontament en què va morir un milicià. La companyia es va haver de tancar a l'interior i disparar des de dins. El combat es va allargar prop d'un quart d'hora, però els carlins van mantenir la iniciativa. Situats a totes les cantonades que donaven a la Riera i als carrers cap a Valldeix, feien foc contra els milicians que, individualment o en grups, intentaven reagrupar-se. En abandonar la ciutat per la baixada de Can Sisternes, a les deu de la nit cap a Can Bruguera, van matar un altre milicià. El balanç final va ser de tres morts i tres ferits, tots ells milicians.

Els ostatges

Al Casino Mataronès van capturar diversos prohoms de la ciutat: els fabricants Joaquim Esquerra[3] i Ignaci Sala,[4] el comandant retirat Jacobo Cáceres, el secretari del jutjat municipal Francesc Mora, així com altres persones presents a l'establiment, inclòs el mosso de la casa. L'objectiu de la incursió era clarament financer. A més dels diners sostrets a la Duana i a l'administració de rendes, els carlins van exigir per l'alliberament dels ostatges una contribució de guerra de 40.000 duros. Durant la retirada, van continuar detenint persones pels carrers del centre, entre elles el jutge Toribio de la Mata i el secretari de l'Ajuntament, Víctor Simal. En total, es van endur prop de quaranta presoners cap a Can Bruguera. Un cop allí, Savalls en va seleccionar vuit com a ostatges, escollits per interès econòmic: Esquerra, Mata, Mora,[5] Simal,[6] Font (amo del Cafè del Centre), l'agutzil Boter, Rabella[7] i Huguet.

---

[3] Joaquim Esquerra Serra, fabricant de teixits.

[4] Ignasi Sala Basany, fabricant de teixits, un dels socis de la Cia. Busqueta i Sala, la indústria tèxtil més important de la ciutat.

[5] Francesc Mora Pol, ric comerciant majorista, dedicat a l'adrogueria, cereals, sabons, oli i destil·leria.

[6] Víctor Fructuós Simal, secretari, actiu en la proclamació de la República.

[7] Josep Antoni Rabella, un dels republicans més influents i radicals. Director d'*El Eco de la Costa*, membre de la Junta Revolucionaria el 1868, diputat provincial els anys 1871-73 i regidor els anys 1869 i 1870, quan proposa establir el matrimoni civil. Era representant d'assegurances i dirigeix l'Ateneu de la Classe Obrera l'any 1880. Josep Garcia Oliver el qualificava de *loquillo* per les seves actuacions polítiques.

Savalls a Can Bruguera

Els presoners van ser traslladats en dos grups a la masia de Can Bruguera per ser presentats davant el capitost. Però van haver d'esperar que Savalls es despertés. Segons les cròniques de l'època, dels mil duros sostrets de la Duana, uns sis-cents s'havien «extraviat» durant el trajecte des de Mataró. Després d'anotar el nom i la professió de cada detingut, els ostatges van ser introduïts, un a un, a la presència del líder carlí. Segueix la crònica del que va passar aquesta gent.[8]

La tarda de l'arribada dels hostatges a Mataró, Carreras els entrevista. I aquesta és la part humana, insòlita en la premsa, que només relatava esdeveniments i publicava manifestos oficials: «y de sus labios oí relaciones preciosas de su captura y cautiverio. Cual me refirió muy al por menor la presentación de los prisioneros Savalls; cual me trazó el diseño general de la retirada al Montseny; cual se extendió en la descripción de los caracteres y costumbres de los facciosos».

«Presentáronse los secuestrados con el recelo que es natural, y viéronle sentado la cabecera de una mesa, acompañado de varios jefes y de algún individuo. Descubriéronse y saludáronle los presos y él mandó que se cubrieran, y tomando la lista, fue llamándoles por el orden con que estaban escritos. A los trabajadores les hacia poner a un lado y a las personas de posición a otro. Cuando se le presentaba un trabajador decía: "¿con que V. hace tal oficio? Vaya, vaya, será necesario pues que le dejemos continuar haciéndolo". A los hombres de posi-

[8] La crónica de Lluís Carreras: *La Imprenta*, 18/5/1873

ción les hablaba con ironía y saña. Tropezó al fin con el fabricante Esquerra, y haciendo una gran demostración de alegría, dijo: "¿Un fabricante? ¿hasta un fabricante? ¡Oh, qué buena suerte hemos tenido! Véngase Vd. caballero, véngase Vd. que quiero conocerle bien. ¿Usted forma parte de esa clase que es la desgracia de España? ¿Vd. es uno de esos hombres que todo lo enjugan, que todo lo pervierten y trastornan? Ya le pondré a Vd. las cuentas. Vdes. nos lo han echado todo a perder. ¡Qué ganga que mi gente le haya cogido!". Y volviéndose al grupo de trabajadores que estaba aparte, les señaló al Juez y al fabricante, diciendo: "Tejedores federales, a la gente de esa calaña desolládmela vosotros bien, que yo luego os la remataré*: paleumela be, que yo ya la rapalaré*". Y volviéndose a todos los trabajadores, añadió: "Ya veis que no soy el hombre que han difamado tanto los periódicos revolucionarios; ya veis que no incendio, no os mato, ni os maltrato. Si tengo el genio de un cordero! Yo quisiera que los españoles no tuviéramos más que un partido, y que si hubiésemos de hacer guerra, fuese contra los extranjeros. La guerra civil me repugna; pero no está en mi mano evitarlo".

Entretanto su hijo le daba parte a cada momento al oído de las noticias que iban llegando, y Savalls sacó al fin el reloj, y mostrándose asombrado de que fuese tan tarde, exclamó: "A partir, a partir; no hay ni un momento que perder; dejad libres los trabajadores, y atadme fuerte y llevad bien guardados esas alhajas que he separado de ellos". Hizo un parte al alcalde de Mataró pidiéndole 40.000 duros por los secuestrados y salió del aposento.

Acercose entonces a estos un jefe de Estado mayor, llamado Domingo Caralt, oriundo de Mataró, y reconociendo a

alguno de ellos, se le dio a conocer y le preguntó si se había cogido también a algún pariente suyo: "No, señor", le contestó éste. "¡Qué lástima!" exclamó él. "Yo hubiera querido pillar a todos los de mi familia, para llevarles conmigo por estas montañas y bosques; todos ellos son gente rica y chapada, y nos hubieran dado muy buenos cuartos. En fin, será para otra ocasión"».[9]

La fugida al Montseny

La tropa carlista de Can Bruguera es dirigeix cap Alfar i baixa de les muntanyes a trobar Sant Esteve de Palautordera.

«Entretanto los presos habían aprovechado la ocasión para ganarse la voluntad de los individuos que les conducían, y habiendo pedido permiso para escribir a sus familias, Savalls se lo concedió y enviaron a Mataró una carta colectiva. Estaban todos ellos extenuados; habían perdido el apetito y solo tenían sed. Algunos caminaban con más pena que los otros por tener mal crónico en las piernas o por estar delicados de salud, y aunque les habían concedido algún bagaje, no pudieron aprovecharlo todos. Observaban ellos las costumbres de los carlis-

[9] Fill de Domingo de Caralt, realista abrandat que va governar la ciutat en temps de Ferran VII, i va acabar afusellat en la primera guerra carlista, lluitant contra les tropes del govern. És interessant el comentari del seu fill, sobre que li hauria agrada que haguessin segrestat la seva família. De fet no els hi tenia massa simpatia perquè la seva branca va ser expropiada per seguir el rei carlista. Es veu que el noi va seguir la traça del pare. Antoni Martí Coll. *Domingo de Caralt*, Mataró, 1965.

tas y se admiraban de ver la mezcla de fanatismo, pillería e insubordinación que había en todas las clases. Los individuos gritaban y renegaban de continuo; reñían entre sí; se daban de bofetones y a veces se herían a cuchilladas y a bayonetazos; no querían hacer las guardias; daban cara a sus jefes; insultaban a los paisanos y patronos; los jefes se quejaban de las marchas, y uno hubo que quiso arrancarse los galones, diciendo que se marcharía donde le diese la gana, produciendo un motín en la compañía que se dividió en favor y en contra suya. En las casas todos pedían con gritos furiosos que se les diese de comer cuanto hubiese, amenazando con fusilar al patrón o la patrona si les aumentaba la cuenta. Cuando les hacían alguna observación, tiraban enseguida del sable o sacaban un revolver y embestían al que les había enojado.

Los prisioneros cuentan algunas escenas curiosas de su estancia en San Esteban. Rodeáronles algunos individuos de su guardia, y uno de ellos les explicó su credo político. "Veis, les decía, nosotros, voto a Dios, lo primero que queremos es Dios y religión; porque Dios y la religión son lo primero. ¿Comprendéis? Después queremos patria; porque después de Dios y la religión, por ¡vida de Cristo!! No hay más que la patria; y luego queremos rey, porque, ¿comprendéis? el rey es necesario para que haya Dios, religión y patria. ¡Ahí se me olvidaba decir, añadió, que también queremos fueros, porque sin fueros no serviría de nada la religión, la patria y el rey. ¿Comprendéis? Así tendremos buen gobierno, y nadie nos tocar a los españoles ni nos robará". Escuchábanle los demás carlistas todos embobados; pero uno de ellos que se mostraba más reservado que los demás, exclamó: "¿Tú crees que nos darán todo esto? ¡Mira lo que nos darán! Nada"».

La reacció de les autoritats no es va fer esperar. Davant la gravetat dels fets, es va mobilitzar ràpidament una columna de rescat des de Tordera sota el comandament del brigadier Martínez Campos. Abans d'arribar, la milicia de Sant Celoni troba els de Savalls a Sant Esteve, «rompiéndose inmediatamente un fuerte tiroteo, los carlistas escaparon, llevando en medio a los prisioneros y corriendo sin cesar». Arriben al poble del Montseny, «y como era la víspera de San Isidro, los carlistas tomaron parte en las fiestas que el pueblo hacía a aquel santo, encendiendo grandes fogatas por las montañas y pasando la noche en alegre jolgorio».

«Entretanto el brigadier Martínez Campos corría con toda diligencia desde Tordera en busca de Savalls al frente de tres o cuatrocientos hombres. Sabía que los carlistas habían secuestrado algunas personas de Mataró, y caminaba de día y noche para rescatarlos. Llegó a Sant Celoni a primeras horas de la madrugada con la gente rendida de cansancio y sin haber comido en doce horas, y habiendo recibido noticia de que los carlistas estaban a hora y media durmiendo con los prisioneros, sintió gran pesadumbre de verse imposibilitado de darles alcance. Con todo, no pudo resistir la pena que le causaba haberse de quedar en el pueblo, y quiso dejar la resolución de esto a la voluntad de la misma tropa. Reunió a la columna en la plaza, y colocándose en medio la arengó en estos términos: "Soldados; Llegáis cansados, sin aliento y sin haber comido; buscais a la facción de Savalls para derrotarla y rescatar a los secuestrados de Mataró, pero carecéis de fuerzas para seguir adelante. Acabo de saber oficialmente que los facciosos están

durmiendo con los prisioneros a hora y media de ahí. ¿Queréis que vayamos á buscarlos?"—"Sí, sí", exclamó la tropa; "todos iremos a donde vaya nuestro brigadier. Mueran los carlistas". Martínez Campos tocó en seguida un silbato; calló la gente, y poniéndose todos en marcha se dirigieron rápidamente al Montseny dando un gran rodeo por las montañas a fin de coger a Savalls por debajo por retaguardia.

Llegaron a lo alto del pueblo del Montseny hambrientos, sin poderse tener en pié y dejándose caer reventados por aquellas sierras. Murióseles por el camino un mulo de cansancio, y los soldados hubieron de cargarse a cuestas las cureñas que llevaban. No podían dar un paso más. Pero al descubrir a los carlistas, aquellos valientes olvidaron tanta fatiga y necesidad, y desplegándose inmediatamente enviando cincuenta hombres en guerrilla, se arrojaron sobre los carlistas divididos en grupos de cinco individuos, rompiendo un fuego abrasador. Era cosa admirable ver la furia con que embestían. Habíales dado el brigadier la consigna de rescatar a toda costa a los secuestrados de Mataró, y ellos avanzaban como leones, saltando barrancos, corriendo furiosamente por las cuestas y llamando con los gritos de "Mataró, Mataró", a los secuestrados.

Los carlistas que a los primeros tiros se habían formado, echaron a correr llevando a los prisioneros entre la caballería, y dispersándose sin disparar un tiro por las sierras y montañas, procuraban huir de los soldados que se acercaban a paso de carga. Aprovecharon los prisioneros un momento de confusión que hubo entre los ginetes que los llevaban, y tirándose por un barranco plantado de castaños, se refugiaron en una masía que había cerca [Can Cervera]. Las tropas conti-

nuaban persiguiendo desesperadamente a los carlistas y buscando sin parar a los secuestrados, temerosos de que estuviesen fusilados. Supusieron al fin donde se habían salvado y refugiado, y precipitándose en el barranco como cabras monteses, corrieron a buscarles dando gritos de "¡Mataró, Mataró; viva la República!". Llegó el primero un sargento, y abrazándoles con efusión, lloraba de gozo. Llegaron en seguida los soldados, y abrazándoles también les levantaban en triunfo, dándoles vivas a ellos, a la República y a Martínez Campos. Es indescriptible la alegría que mostraban todos aquellos valientes.

Apenas supo el brigadier que se habían rescatado los secuestrados, mandó tocar retirada, y recogiéndose la tropa volvió llena de júbilo al pueblo de Montseny llevando en medio a los rescatados. Comieron y descansaron después las tropas en el pueblo, y tomando más tarde el camino de Sant Celoni, todos los habitantes de esta población les salieron al encuentro, recibiéndoles en triunfo, con una ovación de entusiasmo frenético, en la cual se distinguían sobre todo las mugeres».

Curiosament, seria el mateix Martínez Campos qui, només uns mesos més tard (el desembre de 1874), transformaria la història d'Espanya amb el pronunciament que va restaurar Alfons XII al tron.

A Mataró, les cases parlen

El senyor Emili Sisternes toca el piano, ressona a la sala del seu casal la tonada *Flors de mortalla*, el fill ha mort –és metge, no l'ha pogut salvar–, i assegut en aquest banc que hi ha al davant del gran edifici recolzat a la muralla medieval, que era dels Feliu de la Penya i és dels Sisternes per matrimoni, passo estones observant aquestes parets que ningú no estima, derrota de l'estuc esgrafiat de temps setcentistes que ha deixat pas a unes enormes clapes de ciment que tapen forats i l'oblit d'anys, memòria de quan es feien les cases amb llindes de pedra perquè els regidors manen deixar-les de fer de fusta, i al mateix carrer, que va a Sant Simó, apòstol, ermita marinera, n'hi ha una d'aquestes, que diu 1687. Diners es gasten a mitjan segle dinou quan mana la casa el senyor Manuel, i diu que la vol fer més grossa, i cap a llevant obra una galeria, sorpresa de vianants pels materials inèdits que comencen a fer-se servir a les cases de senyors, però també a les fàbriques noves. Ferros treballats a les foneries que obren perquè els negocis van be; potser els hi acosta la companyia Vives i Soler del carrer de Montserrat, la més important. Però a mi m'agraden les elegants peces de terracota –terra cuita– que adornen la part nova, decoració amb motius florals, fetes amb motllos, una novetat que omple tantes façanes de Barcelona i que aquí treballa en Jeroni Boada a la seva fàbrica, sota el turó de Sant Salvador. I de terracota també els bonics motius de l'edifici de la companyia Martorell i Batlle de l'Havana, que feien coses de teixits, i llegim a la façana que són de l'any 1851, quan obra

l'establiment fabril, i dalt de tot l'al·legoria de Mercuri, el déu d'uns negocis aquí aturats fa dècades, art efímer a punt de desaparèixer de vell i abandonat, ruïna també.

Que la plaça de Santa Anna no era plaça i ho va ser per l'especulació urbanística, la manera de construir ciutats que les ha civilitzades. No ho era plaça, que aquí, fora les grosses muralles que defensaven els mataronins dels perillosos africans de la mitja lluna, que venien amb barca a robar i a fer esclaus, hi havia un descampat, fang quan plou, aigua que vessa del rec, la creu de terme enllà i no res més. De tant en tant es reunia molta gent –anem-hi, festa grossa aquest diumenge, avisa l'oncle, porta la canalla– a passar-ho be mirant com penjaven algú que s'ho mereixia, o potser no, a «las horcas que se hallan de presente existentes». Instrument definitiu y jurídic que feia nosa a la senyora Anna Maria Arnau Cabañes, cap de casa d'una família de pes i amb moltes terres buides en aquest entorn –no a l'Havana– on hi vol aixecar cases, i no li agrada un veïnatge tant poc decorós, que als pobres penjats –després de ser-ho– els deixaven podrir a la corda, i feien fàstic i molta pudor. I així va ser, les varen posar en un lloc apartat que molestessin a altres, i aleshores comença el règim de favors a sotamà al municipi, temps còmodes quan no calia fragmentar contractes perquè a les butxaques dels amics els hi arribin algunes pessetes reparadores, a canvi de fer veure que treballen. De Santa Anna es dirà l'indret per l'escola que hi fan pares escolapis que s'acosten a la ciutat per a adreçar la canalla, i jo un dia, amb èxit equívoc. Dos por dos cuatro, tres por dos seis, s'escoltava en passar la pujada, estiu de finestres obertes, i l'estol civilitzant-se. Quan varen aixecar amb totxanes i bi-

gues el casal de l'escola, que els ancians hem vist, un terratrèmol –sí, a Mataró, fa uns segles– malmet l'obra i tornem-hi. Tu, caminant distret que no acostumes a aixecar els ulls de l'asfalt, gris i anònim –no se què hi veus?–, fes el favor de mirar amunt de tant en tant que hi ha coses d'interès, perquè a terra només hi ha els metalls subtils que tapen clavegueres; doncs be, quan arribis a la cantonada de l'escola hi veuràs, a certa altura, el sant de la casa, de pedra sòlida, que varen aixecar mans d'una colla de gent valenta, pescadors que quan no tenien feina assaltaven barcos enemics per robar-los, amb permís oficial. I passem pàgina.

Amb la clau a la mà obren la porta d'una casa al carrer d'Argentona, en aquesta ciutat que havien deixat feia mig segle; ara, amb terres certes a l'Havana i abans miserables que ferraven i curaven cavalls a Mataró. Es deien Rumeu, d'ofici tant desgraciat que en Josep va haver de fugir de Girona i no tardarien en escapar-se cap a Cuba els seus dos fills quan el pare mor amb quaranta anys, i ells en tenien disset en Josep i catorze en Manuel. Seran rics, molt, el net del gironí un home de poder, al besnét el rei el farà baró, i el rebesnét alcalde de Barcelona i Grande de España. Però tot va començar en la casa miserable –baix i pis de tàpia, safareig a l'eixida–, del carrer d'Argentona, a la part de fora de la muralla, tot seguint un enfilall d'aixoplucs pobres on resistien la vida comparets i artesans; i eren veïns dels Biada, avis del que faria arribar un tren a la ciutat cent anys després. A l'Havana, amb trafiques que els varen sortir be, «dilatantse lo seu negoci», els germans ben avinguts pacten que els beneficis «de tots y cualsevols negocis y treballs que fessen així junts com separats du-

rant tot lo temps de sas respectivas vidas, y fins que un o altre vingués a faltar o fins que se retirassen y no ho determinassen de altre modo serian comuns y partidors per iguals parts y porcions entre los dos. Baix aquest sistema treballaren incessants e infatigablement». Tornen a la ciutat quan els anys acosten el final, i tenen cases a l'Havana, a Barcelona, a Mataró i el Viver d'Argentona, comprades de lluny, per poders. Tornen a caminar els carrers, les places, missa a Santa Maria, i s'acosten a veure el notari per comprar una casa –baix i pis de tàpia, safareig a l'eixida–, del carrer d'Argentona.

De Mataró al Vallès pel Camí Real [10]

Al Museu-Arxiu de Santa Maria de Mataró es conserva un mapa manuscrit del segle XVIII del territori que va del Maresme (Mataró i Argentona) al Vallès (la Roca, Granollers, Cardedeu i la Garriga) amb les muntanyes que separen aquests indrets (Parpers i Can Ribot). D'una amplada de 118 cms. i una alçada de 60 cms., l'autor anònim ha situat en aquesta àrea geogràfica, poblacions, ermites, masies, camins, rius, boscos, vinyes i horts, en una orientació que té a la part alta el Llevant, a la part baixa el Ponent, a la dreta el Migdia i a l'esquerra la Tramuntana, que són les indicacions de posició que utilitza. El mapa senyala el nom dels indrets principals i cap altre informació, ni data, ni títol, i al darrera hi ha una inscripció que diu: «Carretera del Va[llés]», però diversos elements, i la documentació als arxius, permeten una aproximació al que representa, la cronologia i el seu probable autor.

El 18 de febrer de 1769, el Corregidor de Mataró, marqués de Filingeri, que ha rebut instruccions oficials de renovar els camins del territori, creu que el primer que cal fer és obrir-me un de capaç pel tràfec comercial a través de les muntanyes, nord enllà. De seguida reuneix als regidors de l'Ajuntament, «exponiendo la felicidad lograrían así los vecinos de

[10] Joaquim Llobet. «La comunicació per carretera de Mataró al Vallès. Els treballs de 1769-1776.» *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, nº52 (Mataró, 1995). Francesc Costa Oller. «Parpers, història de dos camins.» *Fonts* nº48 (Argentona, octubre, 2011). Francesc Costa Oller. *El Camí Real de Parpers. Per camins històrics II* (Mataró, 2015).

Mataró como los del Vallés por su mayor comercio si se conseguía el dezeado fin de abrirse la dicha comunicación.» Medievals, de pas dificultós amb els matxos carregats, pujades i baixades malmeses per la pluja, els camins calia fer-los hàbils pels carros que porten fusta del Montseny a les drassanes de Mataró, de mestres d'aixa hàbils en la fàbrica de naus, que viatgen carregades de puntes, d'indianes acolorides que Amèrica espera.

Escriu més coses, el Corregidor, «que no menos tenia esa ciudad su astillero en el que sin cesar se construhian pinques de tres a seis mil quintales de porte y de todas otras embarcaciones, las que se construirian maiores a facilitarles camino de acarreo que comunicase con el Vallés, territorio [...] abundante de maderaje de construcción y mas de trigo del que era escasíssima esta ciudad, necessitando proveherse por transporte del mar, y extranjero, por lo difícil de ejecutarlo los labradores del Vallés con acémilas, y lo mas de dos a dos quarteras, motivo de su mayor valor y notable escazes en esa ciudad [...] pues llevando los labradores con dos acémilas mayores solo quatro quarteras de trigo, u otros granos, con las mismas conducirían en carros por lo menos de diez y seis a veinte [...] facilitaria la abundancia de los comestibles a unas y otras poblaciones con notable baja en su coste. De manera que con la diversidad de géneros y cosechas que eran en Mataró de vino y en el Vallés y montaña de trigo, quedaría corriente el comercio.»

De seguida cal aplegar representants municipals d'aquesta ciutat, de Granollers, de Cardedeu, i tècnics encarregats «porque se hiciese averiguación por donde era mas útil y ahorrativo habrirse dicha carretera, si por el monte Parapés, diri-

giéndola a la villa de Granollers, o si por la subida de Miseprats, siguiendo hasta la villa de Cardadeu.» Sabem els noms d'aquestes persones, són Bertomeu Cunill, pagès d'Òrrius; Jaume Cot, pagès de Sant Esteve de Parets; els regidors de Granollers, Francesc Albanell i Francesc Pagès; Tomàs Bellsolà, regidor de Cardedeu; i l'arquitecte Josep Soler i Faneca. Si els pagesos i regidors eren coneixedors del territori, Soler era l'expert per posar sobre paper les propostes perquè era membre d'una notable nissaga de cartògrafs, notem que el seu germà és autor de conegudes obres d'estil neoclàssic, com la Llotja de Barcelona.

El Corregidor va haver d'esperar gairebé un any perquè l'Audiència de Barcelona contestés, i el 26 de gener de 1770 li demanen un informe detallat de la qüestió per estudiar-lo. Aviat hi ha converses entre les autoritats municipals dels llocs afectats per recollir idees, i el 28 de març l'Ajuntament de Mataró aixeca acta que dos regidors de Granollers, els senyors Garriga i Vermell, presents a la sessió, informen de «la carretera se intenta construhir para transitar de esta ciudad al Vallés i que han hecho ver un mapa o diseño compuesto por los parages que dixeron ser mas aptos y útiles por dicho tránsito y formación de dicha carretera.»

Es plantejaven dues alternatives, fer més ample i assentar un antic camí que anava de Mataró a Argentona i després a Cardedeu per la muntanya de Can Ribot, des de Can Misser Prats, o fer un camí nou cap a Granollers pel coll de Parpers, perquè el que hi havia era estret, amb giravolts i poc adequat per adaptar-lo. Els experts aporten idees i el cost de les dues propostes, i el juliol envien els documents a l'Audiència. Passaran mesos fins que, «con Real Despacho del Supremo

Consejo de 27 de junio del año 1771 mandó su Alteza se hiciese la expresada carretera por el monte de Parapez, y no por la subida de Miseprats», decisió que determina els costos més moderats d'aquest trajecte.

Crec que el mapa que presentem correspon a l'estudi preparat per l'Audiència l'any 1770, per donar a conèixer el dos trajectes d'interès, que creuaven les muntanyes connectant amb tres rutes notables, reals, la de Barcelona a França per Mataró, la de Barcelona a França per la Roca, i la de Barcelona a Vic per Granollers i la Garriga. Els altres camins dibuixats són d'interès local, el que va a de Cardedeu a Granollers, i dos d'apuntats, sortint d'aquesta localitat cap a Caldes de Montbui per Canovelles i el de Lliçà.

Les poblacions esmentades són Mataró, Argentona, la Roca, Granollers, Cardedeu, la Garriga i Marata. Notem les rieres d'Argentona i del Mogent, que ara considerem riu, i una que no s'identifica, la de Marata, ara dita del Carbonell, amb dos pont, els únics representats al mapa, un en creuar aquesta població i l'altre poc abans d'arribar al riu Congost, a l'alçada del Camí Real de Vic. Les edificacions esparses senyalades són Can Misser Prats, Can Ribot, Can Palau, la capella de Sant Miquel, l'hostal de la Torreta, i un conjunt d'hostals entre Granollers i la Garriga. Hi ha alguns indrets dibuixats que no s'identifiquen, i que aniré situant.

El cartògraf, que podria haver estat Josep Soler i Faneca, és minuciós, i amb una tècnica poc precisa senyala particularitats de l'entorn, els vessants de les muntanyes ocupats per terrasses de vinya, arbres a les parts altes i hortes a les planes, entre Mataró i Argentona. A la Roca el pla de les Hortes i el del Molí; cap a Cardedeu els plans de Can Meià, de Ri-

bes, de Marcell; a Granollers el pla de Palou; entorns treballats de Marata; i els fèrtils marges del riu Congost fins a la Garriga.

Per travessar la muntanya de Parpers el mapa senyala el «Camino que oy se pasa», d'antiga història, que junt amb el de Can Ribot, entrava en la proposta de reforma. Aquí anotem una dada d'interès. En aquest sector hi ha una zona del mapa original que ha estat substituïda, tal vegada es procedeix al canvi perquè en ser utilitzat per presentar la proposta oficial dels dos camins, una vegada decidida l'obra per Parpers, cal afegir nous elements descriptius, el «Camino que debe abrirse», les llegendes «torrente», «bajada», «plana», i a la part superior els textos ara esmentats, que corresponen a l'afegit. Observat de manera minuciosa hom s'adona de la substitució forçada, canvis de colors, i imatges que no lliguen.

Per Can Ribot

A la dreta del mapa, i a la costa, la ciutat de Mataró, cap de Corregiment. El viatger Carlos Beramendi diu que hi ha dos mil veïns, i que «su principal comercio consiste en vinos, la agricultura está muy floreciente, pero mas que todo la yndustria, pues hay gran número de fábricas de algodón, de medias de seda, listonería, estofas, y sobre todo de encages, a cuya aplicación se dedican todas las mugeres de la ciudad.» Els barcos dibuixats a la costa senyalen el tràfec comercial. Per arribar-hi cal travessar la riera d'Argentona, «que siempre tiene agua», mapes de l'època hi senyalan petites illes amb vegetació, però l'estiu sovint era seca.

El camí seguia cap a la vila d'Argentona, l'Atlante Español de 1783 la situa «en un ameno valle. La habitan quatrocientos vecinos, en una Iglesia Parroquial, con su rector, y algunos beneficiados. Tiene tres oratorios públicos, algunas hermitas, un hospital, una hermosa plaza, y dos fuentes públicas.» Lloc de pas, a la sortida, al costat de l'ermita de Sant Sebastià, el vianant continuava i davant del turó de la Creueta dos camins de bast iniciaven el viatge per travessar les muntanyes cap el Vallès. El plànol del projecte esmentat tracta i dibuixa aquests camins, per tal de reformar-ne un.

En primer lloc, i sota el rètol de «Montaña de Ribot, 18 hasta 19» hi consta el Camí Real que travessa aquesta muntanya sortint de la riera d'Argentona, al costat de Can Misser Prats, passa per la casa Ribot, i baixa al riu Congost per dirigir-se a Cardedeu després de creuar el Camí Real de França, fent possible la connexió cap a la Roca o cap a Sant Celoni. Pau Vallmajor, hisendat de Dosrius, explica que «de tiempo inmemorial se han servido de la carretera llamada de casa Ribot y por ella han hecho sus extracciones de leñas y demás efectos.» Un camí medieval del que es conserven trams feréstecs de gran interès.

Can Misser Prats era un gran casal centre d'una explotació d'origen medieval, que comptava amb un forn de calç i un molí de blat al costat de la riera d'Argentona, al seu costat arrencava la pujada del Camí Real. L'edifici, que al llarg dels segles ha pres diversos noms dels propietaris, Belluguins, Rigola, s'enruna lentament, però la casa del molí, on les moles no fan farina, encara s'aguanta ben dret.

Can Ribot, poc abans d'arribar a la carena de la muntanya del mateix nom, és d'origen medieval, de portal adovellat,

amb finestres de pedra i un rellotge de sol, enmig de boscos densos, abans terrasses de vinya, recorda el pas de tants vianants i dels que un dia hi varen trobar fent moneda falsa. Ara, oblidada, amb els sostre que s'ensorra, fa de bon passar als que ressegueixen aquestes altures, entre alzines i pins.

Després de creuar a gual el riu Mogent, s'arribava a Cardedeu, ruta que va fer en aquell temps el viatger Francisco de Zamora, senyalant que és «una villa situada en una llanura bastante agradable, y con agua con que se fecundan sus cercanías. El pueblo pareze que está acomodado por que amas de los frutos de trigo se dedican a criar y engordar cerdos. Conservan muy buenos bosques en las mismas cercanías del pueblo.» Al costat, la riera de Cardedeu que ara es diu de Cánoves o de Vallfornés, per originar-se en aquesta vall del Montseny, sota els turons del Sui i el Tagamanent.

El camí seguia cap a Marata, un poblet de pagès, ara del municipi de les Franqueses del Vallès, al costat de la riera del Carbonell, que el mapa senyala que es pot creuar per un pont, amb una església romànica dedicada a Santa Coloma, destruïda i refeta després de la guerra civil. Propera hi ha torre de Seva, també senyalada al mapa, construïda per Bertran de Seva al segle XIV, molt reformada, amb una torre quadrada a migdia, una finestra de l'any 1561 i una ermita del segle XVII dedicada als sants Abdó i Senèn, patrons d'hortolans.

De seguida baixar cap a la Garriga, cases seguint la ruta de Vic, un «carrer prou llarg» que diu el baró de Maldà, al marge del riu Congost, porta oberta als grans barrancs que ha obert al llarg dels segles. En primer terme l'església de Sant Esteve, barroca, edificada el mateix segle, en planta d'una sola nau,

que es representa molt exacte. L'ull de dibuixant és tant precís que no mostra el campanar, encara no construït del tot.

Pel coll de Parpers

El rètol «Montaña de Parpés, 4 hasta 5», señala els punts d'inici de la pujada de la muntanya de Parpers. Al costat d'Argentona és el torrent de Riudemeia, on hi ha el dibuix de l'edifici de Can Carreras, ara conegut com Bell Recó. I al costat de la Roca, el torrent de Can Sant Joan, que a prop s'ajunta amb el de Sant Miquel per formar la riera de Gasuacs. Els dos edificis veïns, no identificats a la llegenda del mapa, són Can Company de Dalt i Can Company de Baix, aquest darrer amb antecedents medievals, en un entorn de poblament ibèric.

«Capilla de San Miguel», a l'obaga del coll de Parpers, amagada enmig del bosc, unes ruïnes mínimes recorden que aquí hi havia l'ermita de Sant Miquel del Bosc, que els pergamins donen a conèixer ja el segle XIII, sobre la cruïlla dels torrents esmentats. Francesc Carreras Candi l'any 1895 diu que: «Allí en lo embrancament de dos torrents, junt al antich camí de ferradura d'Argentona a la Roca, cridan primordiament la atenció unas altas y extensas parets que fa un temps foren capella dedicada a Sant Miquel.» Raons antigues entre el rector de la Roca i el poble «trencaren la llohable costum d'anar-hi en professó lo dia de Sant Miquel», i sense feligresos va quedar abandonada. Cap al 1830 l'enderroquen «puix sol servia d'amagatall a la gent de malviure.» Carreras i Candi diu que a seixanta passes de l'ermita hi ha restes de

parets i el forat d'una antiga mina, certament aquestes restes hi són, a dalt de tot del turó, tal vegada una torre de vigilància que controlaria un lloc tan estratègic, al costat del Camí Real.

Prop del coll de Parpers i a la vessant obaga, el mapa situa la «casa Palau», més coneguda com Can Parpers, propietat de l'antiga família Palau de Mataró, terrasses plantades de vinya amb «alguns mils mayols, o seps», collites de blat, oliveres, fruites, porcs i gallines, i grans extensions de boscos de dues menes, un dedicat a la fusta per la construcció i l'altre adequat per les feixines «de portar lleña a vèndrer» pels forns, tot treballat per masovers que feien els tractes amb l'amo. L'any 1828 ho eren els germans Serra de Santa Agnès de Malanyanes, i el 1862 en Pau Fortí. Papers medievals senyalen que aleshores era propietat dels Mallol d'Argentona, una nissaga que va emparentar amb els Palau, quan l'any 1752 Josep es casa amb Josepa Jofre i Mallol, per això en els documents a vegades de la casa en diuen «Mallol de Parapés.» Ara, enderrocat l'edifici antic, que una imatge conserva, és un modern restaurant. El tram de camí senyalat com «Carretera abierta hasta la Garriga» arriba a la Roca, on troba el Camí Real de França, que passa per la Garriga.

La Roca, sota l'ombra d'un castell medieval destruït, parets alçades al vent. Les cases del poble de la Roca del Vallès seguien el traçat del Camí Real que de Barcelona anava a França, atents a les necessitats del viatgers. L'any 1603 hi fa estada Barthélemy Joly i escriu que el «hostal dels Tres Reis és considerat el millor d'Espanya, la major part dels llits tenen cortines de seda, i els plats i escudelles són de plata.» Quan hi passa el baró de Maldà, segles després, explica que és un poble «petit y son carrer molt mal empedrat y fatal. La iglésia de

aquell lloch, situada en lo mateix carrer, és més que mediana y de una bella nau. Lo hostal, molt cerca de la parròquia, a l'altre costat de carrer, és tant sols per arrieros y mozos, infeliz y desacomodat. Al devant de dit hostal hi ha una plaseta ab un porxo sota teulada y és per estar lo bestià recullit en la nit y quant plou estar sota cubert las cavalcaduras y carruatges.» I el viatger Zamora dirà que és «un pequeño vecindario sobre el qual en una roca hay un castillo que reconocimos [...] está arruinado, pero se conoze que fue fortaleza respectable.»

La riera de Mogent pren forma a l'obaga de la serra del Corredor, a l'entorn del pont de Can Freginals, un curs d'aigua que s'alimenta de les serres del Litoral i del Montseny, de dotzenes de sots, torrents i les rieres de Cànoves, de Vallromanes, de Giola, de Sant Bartomeu, i d'altres. En època de grans tempestats la potència destructora d'aquest pacífic rierol ha estat notable, el viatger Zamora recorda que «ha hecho terribles extragos en sus huertos.»

El senyalat «Mesón de la Torreta», un popular hostal al costat d'un camí tant concorregut, ha desaparegut però queda la memòria en un barri de la Roca. Al davant, el mapa dibuixa un edifici de més envergadura, es tracta del convent de caputxins, situat al lloc aleshores anomenat Puig d'en Jugador, en la carena del turó que divideix Granollers de la Roca. El dia 13 d'agost de 1787 Zamora hi fa estada: «en cuyo convento de capuchinos nos aloxamos [...] este se halla situado en una eminencia la qual le proporciona una vista agradable descubriéndose nuestra Señora de Beyuya [Bellulla] al Poniente.»

Granollers, l'església de San Esteve envoltada de cases de veïns acostumats al tràfec del mercat secular, que aquí s'aplegava la gent del Vallès a comprar i vendre, a la plaça, sota la porxada, lloc de reunió de pagesos i traginers carregats de verdures i andròmines. Una població cruïlla de camins, que el mapa documenta, memòria de la via romana, el que va a Mataró, el de Vic. I els «Caminos por donde van a la ciudad de Mataró los más de los pueblos de este Corregimiento, ciudades de Manresa, Solsona, villas de Berga, Cardona y otras muchas.» Aquesta llegenda correspon a dos camins, al mapa sota Granollers, que utilitzen les poblacions allunyades de Mataró, però dins el Corregiment, per arribar a la metròpolis quan cal per afers oficials o comercials, tot i que les esmentades no formaven part d'aquesta divisió administrativa. Notem que al camí 27 hi ha dibuixada una població, que ha de ser Lliçà d'Amunt.

La llegenda «Posadas. 12,13 y 14» senyala un conjunt d'hostals al costar de la ruta de Vic, a la sortida de Granollers, entorns de les Franqueses i Corró d'Avall, memòria del Lledoner, del Pulet, d'en Vidal, de tants de noms d'aquestes cases i hostalers que s'han perdut. Al davant, el riu Congost, que recull les aigües del Montseny i dels Cingles de Bertí, i a prop la «Carretera de Vich a Barcelona», el Camí Real, d'origen romà, que a l'alçada de Mollet deixa el de França i segueix per Granollers, la Garriga, els barrancs oberts pel riu Congost, Centelles i arriba a Vic, l'antiga Auso. En aquest entorn, al mapa hi ha dibuixada la silueta d'una església solitària al costat esquerra de la riera del Carbonell que ha der ser Santa Eulàlia de Mèrida, a Corró d'Avall, destruïda durant la guerra civil, tot i que era situada a la dreta de l'esmentada riera.

Documentació

Archivo General del Palacio Real (Madrid). Carta del mataroní José Antonio Simón a Francisco Zamora. *Reguntas y respuestas sobre caminos del Corregimiento de Mataró*, 16 de juny de 1788, i documents annexos.

Arxiu Comarcal del Maresme. Fons Ajuntament de Mataró. Llibre d'Acords 28 de març de 1770. Fons Boter de Palau. ACM70-343. Referències extretes de la documentació patrimonial.

Bibliografia

Bernardo Espinalt. *Atlante Español o descripción general geográfica, cronológica e histórica de España, por Reynos y Provincias*. Madrid, 1783. Tomo V, pp.99-103

Francisco de Zamora. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Manuscrit 18.409 de la Biblioteca Nacional de España.

Viages de don Carlos de Beramendi por España. Fundación Lázaro Galdiano (Madrid). Manuscrit 1832.

Francesc Carreras Candi. «Excursió a la Roca». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, nº11 (octubre-desembre, 1893).

Joan Baptista Sansano. «Excursió oficial a Santa Agnès de Malenyànechs y al Gròwmlech de Cardedeu. Dia 13 de Janer de 1895». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, nº16 (gener-març, 1895).

Lucien Barrau-Dihigo. «Voyage de Barthélemy Joly en Espagne (1603-1604)», *Revue Hispanique*, 58, 1909, p.471.

Rafael d'Amat i de Cortada. Baró de Maldà. *Viles i ciutats de Catalunya*, a cura de Margarida Aritzeta. (Barcelona, 1994).

Joaquim Llobet. «La comunicació per carretera de Mataró al Vallès. Els treballs de 1769-1776». *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, nº52 (Mataró, 1995).

Francesc Costa Oller. «Parpers, història de dos camins». *Fonts* nº48 (Argentona, octubre, 2011).

Rafael d'Amat i de Cortada. Baró de Maldà. *Calaix de Sastre, 1750-1819*. Catalonia Edition, 2012, p.3.258.

Francesc Costa Oller. *El Camí Real de Parpers. Per camins històrics II* (Mataró, 2015).

Josep Ramis, «Els darrers anys a Dosrius de la nissaga mil·lenària dels Vallmajor (1850-1920)», dins Alexis Serrano (coord.), *Els Vallmajor de Dosrius, una nissaga entre l'Edat Mitjana i l'Època Contemporània* (Dosrius, 2018).

El Camí Real de França (1786) [11]

Presento el *Mapa Chorographico* de l'any 1786, que signa Clemente de Haedo y Espina (Burgos, 1737 - Barcelona, 1787), enginyer principal de l'exèrcit, tinent d'infanteria, i membre de l'Ordre de Santiago. Coneixem poc de la seva activitat però consta com a factor en diverses fortificacions militars arreu d'Espanya, i els anys vuitanta residia a Barcelona com encarregat d'arreglar les rieres i torrents del corregiment. Quan a Mataró el 1783 els aiguats malmeten la riera, Haedo, amb

[11] Clemente de Haedo. *Mapa Chorographico en el que se manifiesta el Proyecto de la segunda media jornada desde el lugar de Monmaló, hasta la Villa de San Celoni y es parte del General de la Carretera Real hasta la Frontera de Francia, que se detalla en los planos nº 7º, 8º, 9º, dirigiéndose por san Celoni con demostración de las rutas que actualmente van de un pueblo a otro. Acompaña a este Mapa del cálculo* [...] *que tendrán las calzadas, desmontes, alcantarillas y demás que se proponen para su cómoda seguirdad, y mejor construcción. Las alcantarillas van señaladas con la letra A y los puentes encontrados con la B. Esta media jornada consta de 31.315 varas castellana, que hazen leguas de 17 ½ a el grado 4 ½ y 1.318 varas. Y su total ymporte asciende a 2.345.908 reales de vellón, según por menor se expresa en el cálculo que acompaña.* (Barcelona, 14/2/1786). Archivo Cartográfico de Estudios Geográficos del Centro Geográfico del Ejército. Ubicación: AR. Signatura: Ar.FT.7-C.3-215. Código de barras: 2207683. Enric Prat, Pep Vila Medinyà. «Una versió desconeguda del "Ball d'en Serrallonga"». *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Palma de Mallorca, 1997). Francesc Costa Oller. *El Camí Real de França* (Mataró, 2016); *Contra la geografia* (Mataró, 2018); *Los viajeros ilustrados* (Mataró, 2019).

l'ajuda de l'arquitecte Fèlix Puig, s'encarrega «de ensanchar y profundizar la riera de Cirera y de arreglar lo demás que en este término pueda servir de obstáculo al libre tránsito de las aguas evitando por este medio iguales o mayores daños.»

L'any 1761 el rei Carles III mana la construcció de camins reals moderns, amb la intenció de bastir una xarxa radial des de Madrid, sobre els primitius trajectes, per connectar les ciutats principals. L'obra, mal finançada per la Corona, aviat s'atura, i cal esperar el 1778 perquè el nou sistema vial tiri endavant, quan el comte de Floridablanca es fa càrrec de la «Superintendencia general de caminos y posadas». El baró de Maldà escriu, el febrer de 1781, que «per ordre del rei se fa la carretera nova de la Marina, fins a França, havent-se tirades línies des de lo pont dels Àngels, des del qual camí tira dret a Badalona.» El 1786 Zamora surt de Barcelona, «para ir a la ciudad de Mataró, tomando el camino que se está construyendo desde la Puerta Nueva de Barcelona hacia Francia.»

Fins aquell moment, i al llarg de segles, el Camí Real principal per anar a França des de Madrid, després de Barcelona passava per Sant Celoni i Hostalric, però ara hi ha un canvi important en el trajecte, perquè és desviat per la costa, cap a Mataró. He defensat la idea que el motiu és l'espectacular creixement –comerç del vi, negocis tèxtils–, que viuen tots els pobles mariners, però aquest mapa indica que mentre es feia el nou Camí Real també es projectava renovar el de l'interior. Cal deduir que la intenció era actualitzar-los tot dos, i que amb l'obra de la costa endavant, i tant ben acollida pels viatgers, com ho expliquen diverses cròniques, segurament per qüestions econòmiques la traça d'Haedo, a la que hi va dedicar grans esforços de planificació i recursos, queda arracona-

da. Una tragèdia pels pobles de l'interior, quan Zamora hi passa l'any 1790 tot era aturar, «habiéndose retirado la carretera, se han quedado sin concluir las casas que se habían empezado». Al diccionari de Miñano, de cap a 1820, diu d'Hostalric, «esta plaza era mucho mas importante antes que se abriese la nueva carretera de Francia que pasa por la costa del mar.» I l'any 1847 Ford escriu que, «Hostalric havia estat la fortalesa més important del Camí Real però d'ençà que es va obrir la ruta per la costa s'ha convertit en un lloc secundari.»

El camí projectat

El disseny de nou camí proposat per Haedo –la traça groga del mapa–, segueix la idea dels enginyers il·lustrats d'evitar revolts i passos pels rius, planejant trams rectilinis quan és possible, i ponts. És sorprenent la intenció de modificar el recorregut des de l'entorn de Moncada fins passat el poble de la Roca, situant la nova ruta real al costat esquerra del riu Besòs fins a l'altura de Montornès, on havia de travessar el Mogent i seguir el riu per la dreta a trobar el Camí Real, i fins el final de trajecte, construint al costat una nova carretera amb poques corbes.

Si de la cruïlla del riu Congost i el Mogent endavant, la desviació és raonable, –de fet, quan es construeix la carretera nacional es va fer, en part, seguint aquesta idea–, en canvi dirigir el camí per l'esquerra del Besòs, fins a la cruïlla esmentada, complicava la realització de l'obra en passar per indrets de muntanya i amb la necessitat de construir dos ponts, un sobre el Besòs i l'altre sobre el Mogent, quan encara faltaven

més de cent anys per construir el pont del Besòs davant de Barcelona per anar a Mataró. Es probable que el pressupost de l'obra aturés la seva execució, tenint en compte que la nova carretera de la costa s'endarreria per qüestions econòmiques.

El Camí Real

Però el que converteix aquest mapa en un document destacat és conèixer amb molt de detall, i per primera vegada, una part de la ruta medieval de Barcelona a França, el tram que arriba a la cruïlla amb el Camí Real de la Marina, vora l'hostal de la Tiona. Anem a seguir el llarg trajecte ple de torrents, xaragalls, rieres, rius, el pont de Sant Celoni per travessar el Tordera, pobles que no arriben a ciutat, cases de pagesos, hostals, ermites, esglésies. Un tram del camí més important d'Espanya que lligava amb França, sinuós, tantes voltes, ferm precari, i de Trentapasses a l'hostal de la Font una baixada perillosa, travessant contínuament el riu, quinze vegades diu el mapa, trenta la veu popular.

Cal senyalar el recorregut de Santa Coloma fins a Vilanova, l'altre camí que documenta de manera detallada el plànol, ple d'informació. Notable el trajecte que de Can Pla es dirigeix a l'interior muntanyós, fins a Sant Fost, per lligar aquells entorns de masies, –n'hi ha més de les que detalla–, i esglésies.

Sortir per la porta Nova, a la dreta el Camí Real de la Marina, que duu a Mataró i a Girona, acabat de construir; a l'esquerra el rec Comtal una gran obra medieval, aigua per la ciutat. Seguim el Camí Real que també va a Girona però per l'interior; el fort Pío, edificat després de la guerra de Successió i envoltat de bosc; el Clot, «una rengla de casas, moltas de novas y algunas pintadas, tenint al davant la carretera ample per tres coches de frente»; el Mas Sabastida, gòtic i de gent important; la capella de San Bonaventura. Es travessa el rec Comtal amb un pont, és el primer contacte del viatger amb l'aigua, entrebanc constant en tota la ruta, i l'edifici veí ha de ser la torre del Fang, «rònega i prou vella», que diu el baró de Maldà, que ens acompanya al llarg del trajecte. A la vora i al sud, Sant Martí de Provençals i al nord Horta, que dóna nom a una riera sense pont, un que hi passa diu que «uns homes ens varen portar a coll per travessar», i en deien els cristòfols.

Seguir per Sant Andreu del Palomar, el baró diu que és «medianament gran y poblat, consistint ab un carrer solament, que és prou ample y llarch, servint de carretera principal. Per aquell lloch passa molta gent de continuo, que fa alegre aquell poble». Un rengle de cases que s'entrebanquen amb la riera, el torrent de Bogatell, la riera de Sant Andreu i el torrent de Can Dragó o Claris. Un fil senyala un altre camí per anar a Barcelona, però el Real supera el coll Blanc –una casa ha de ser la torre Barrina– i arriba al coll de la Trinitat, «ahont queda molt prop la tanca ahont se hi duen als sentenciats», és el carner, l'edifici senyalat amb una creu, on exposaven els cadàvers dels criminals executats a la ciutat. Per

afavorir el trànsit de vehicles varen partir el coll, una bona idea que la manca de manteniment va convertir en un desastre. Swinburne vol arribar a Barcelona, però no ho té fàcil: «El pas anomenat el Purgatori per poc no se'ns converteix en un infern, i vàrem arribar a pensar que els carruatges quedarien encallats entre les roques. Les panoràmiques a cada costat del camí sovint són encantadores, però els passos són tan dolents, les carreteres tan esmicolades, profundes i perilloses, que no era possible gaudir de les belleses que ens envoltaven.» Al nord la muntanya de Sant Vicenç, que ara és Collserola.

Montcada

Es presenta el riu Besòs, que seguirem uns quilòmetres. El Camí Real deixa a la dreta la masia medieval de Can Santjoan i el seu molí, que aprofita l'aigua del rec Comtal, i després l'edifici de la Farga. Arribem a Montcada, cases de gent que havien baixat de les muntanyes de Reixac a fer negoci al pas dels vianants; coneguda l'estada d'Hernando Colón, fill de l'almirall. Riera de Ripollet, ara riu Ripoll, que es passa a gual, i quan troba el Besòs és origen del rec Comtal; tot sota el turó de Montcada on hi ha l'ermita de Santa Maria, romànica, del segle dotze. El camí troba l'hostal de Fonfreda, de gran renom; es passa a gual la riera Seca, abans dita de Canalies, i la riera de Caldes; fins a trobar la pineda Fosca, un bosc dens. El viatger Zamora diu que «todo este camino aunqué de carros es muy malo.»

A l'esquerra del riu hi ha un altre camí que fa moltes voltes, i s'enfila per les muntanyes relligant masies i poblets mínims, fins que a l'altura de Montornès trobarà el Camí Real de França, que anem seguint. Comença a les cases de Santa Coloma de Gramenet al costat del rec que hi arriba; riera de Vall Llansana, ara Vallençana; turó de la Senyora, que ha de ser el d'en Tort; la masia de Ca n'Alou; sòlides i antigues les de Can Fontanet i Can Pla, sota l'església de Sant Pere de Reixac, balconada ample sobre la plana del Vallès i les muntanyes llunyanes. En l'acta de consagració, del segle onze, hi ha escrit que un dels límits de la propietat és el camí «que va de Roma a Espanya», el record de la metròpoli cristiana com a punt de referència impressiona.

El torrent de Vilatort, ara de Reixac; camí de l'Ermità, ara de Vilatort; mas de Can Donadéu o Elies, amb un gran pou de glaç que no el veurem al mapa i era un servei molt apreciat; pel coll de Sant Martinet, de fet aquí hi havia l'ermita de Sant Martí que una pedrera es va menjar. Segueix l'església romànica de Sant Cebrià de Cabanyes vora Can Torres, del segle dotze, petita, com de butxaca, que varen construir els veïns i encara podem admirar. Arribem a Sant Fost de Campsentelles, un aplec de masies a l'entorn de dos torrents que s'ajunten, tenen nom les de Can Canyelles, de Can Lledó, i la de Can Teià, d'arrelada història de pagesos que treballen sota la mirada, i a vegades les ordres, dels monjos de la cartoixa de Montalegre.

Montornès

Una llarga planície al cantó dret del riu Besòs, que és on hi ha el Camí Real, cal creuar a gual la riera de Mollet, en la llunyania aquest poble; el mas de Can Cuscó; trobar l'hostal del Prat; la masia de Can Pujol, apartada; i la riera del Tenes, que també es travessa a gual. L'hostal del Trenc, un edifici antic que encara es conserva sencer; i el de la Grua, el baró de Maldà hi menja content, «las postras del dinar, tinguérem uns présechs, com botxas de jugar, y prou dolsos.» El poble de Montmeló, «petit, lo major número de las casas queda a la vora de la carretera», i aquí hi ha una cruïlla important, «se divideix lo camí en altres dos, lo un a mà esquerra, carretera dret a la vila de Granollers y a la ciutat de Vic, y lo de la dreta cap a Girona.» A poques passes, cal travessar a gual el riu Congost, i sota el turó nomenat de Mont Calvari, ara de les Tres Creus, hi ha l'hostal del Racó, el baró diu «que és pobre hostal», estada dels viatgers que s'acosten a Barcelona, en un edifici que encara podem apreciar. Cal travessar el Mogent a gual perquè, tot i que com el Congost és de caudal constant, no hi varen construir cap pont. Seguir al costat del riu i travessar un xaragall, que és la riera de Vallromanes, descàrrega de les aigües de les muntanyes de Sant Mateu, una població que el mapa no recull, perquè és apartada.

I pel cantó esquerra del riu Besòs, un camí recargolat que vol passar per tot arreu, la plana i els turons. Molts masos hi trobarem, Can Ribalta i Can Carrancà, llocs veïns de la riera de Martorelles, ara torrent de Can Sunyer. Segueix Can Puig, i del molí de Lloberons es conserven les ruïnes al costat de la carretera, que la vegetació es menja. Sota el turó de la Vinya,

ara de la Vinyassa, dues cases, Can Font i Can Parella. Arribem on el riu Mogent i el Congost passen a dir-se Besòs. Masia de Can Caldé i les cases aturonades de Montornès, esparses, que volen ser un poble sota l'empara de Sant Sadurní; la riera i al costat un molí fariner, en aquest país que decoren els horts i la masia de Can Vilaró, gòtica, un pati senyor que s'obra al vianant. En entrar a les cases del Raval de Vilanova, ara Vilanova del Vallès, les travessa el camí que de la Marina va a Vic, sortia i surt de Vilassar de Dalt, i per les muntanyes s'acosta aquí; altures de Can Boquet, per la riera d'Ardenya; Can Maimó amb molí i pou de glaç; cap a Palou i a Granollers, on enllaça amb la ruta de Vic.

Vilanova

Al cantó dret del Mogent no hi ha el camí que seguim, cases esparses que l'enginyer que dibuixa al plànol senyala perquè té interès en fer-hi passar el camí nou, trajecte que ara segueix una moderna carretera. Hi ha Can Ferré, ara Masferrer, i un indret mil·lenari, el molí fariner de Bramasac, que recull l'aigua del riu per fer anar la mola; aturem-nos a mirar la bassa indestructible i el mas sòlid, paret veïna del camí de la Marina; i enllà la masia de Can Colomer, ara ca la Pona. També Can Farigola, Can Peix, Can Maimó, Can Catafal, el torrent de Vallderió, que ara en diuen Valldoriolf, la casa forta de Can Congostell, del segle nou –les dovelles, la garita, la por dels malfactors, la història a sobre–, el Mas Ferré i Can Colet.

Pel Camí Real, després de la riera de Vallromanes, el viatger haurà de seguir el riu Mogent per la llera, i travessar-lo

quatre cops abans d'arribar a la Roca, una cosa que sembla no tenir sentit, però que un mapa de cinquanta anys abans confirma. A l'altura de Can Gol el ve a trobar el camí de Santa Coloma, i cap a la Roca, per la magnífica plana que els pagesos treballen ajudats per l'aigua propera.

Tornant al camí que ve de Santa Coloma, i passat el Raval de Vilanova, el mapa senyala la font de Sant Lleïr, notícia d'una casa forta, la més sòlida, aturonada a certa distància, el mas de Sant Lleïr, també conegut com la Casa Alta, i l'any 1129 en Rotllà de Sant Lleïr era l'amo de la terra. El mapa situa Vilanova de la Roca sobre el camí, i es tracta del conjunt de masies que varen créixer en una costa d'horts i de vinya a l'ombra de la parròquia de Sant Esteve de Vilanova, de l'any mil, origen d'aquesta població abans que es constituís com a tal en créixer les cases del raval, al costat del camí esmentat. Memòria de la relíquia de Santa Quitèria, que va convertir la parròquia de pagès en un santuari de renom, que s'hi acostava gent del Vallès i la Marina el dia de la festa. Trobem el mas de Can Gol, ara una pila de runa; el de Can Rovira i el torrent de Cabanyes, ara dit d'en Verdaguer, però que neix a Sant Bartomeu de Cabanyes, ermita medieval i masia perduda –traça de parets, un pou–, dalt la carena. El turó del Cos, a la porta de la Roca, ara conegut com de l'Alomar, i un rètol que senyala les muntanyes de Céllecs, indret llunyà, altura que amaga la Marina.

Hi arribarem, amb el seu castell arruïnat perquè els feudals de la casa es varen enfrontar amb el rei, en una d'aquelles guerres que quan les perdies també perdies el cap, que és el que els hi va passar als Torrelles. De la Roca, el baró de Maldà a finals del segle divuit explica que el carrer principal del poble, que era el Camí Real que seguim, «és petit, molt mal empedrat y fatal», però en alguna època l'hostal d'aquesta població va tenir gran renom. Quan hi passa el viatger Nicolini, descriu el paisatge amable del Vallès, d'altures modestes, «els camins en general són bons, gairebé sempre són plans entre els turons, però hi ha passos una mica dolents pels carruatges a causa del fang, però són curts. És cert que es passa molt sovint per alguns petits rierols, i que a vegades es camina part del temps pel seu llit, que són tan amples que semblen torrents.»

Travessa la Roca el Camí Real que de Mataró pel coll de Parpers troba aquí el de França i el de Vic a Granollers, que s'estava reformant de ferradura a carretera, i el veiem al costat del torrent de Gasuacs. A la dreta del Mogent, les esglésies medievals de Santa Agnès de Malanyanes, i més enllà la de Sant Esteve del Coll, veïnes de masies esparses, notem la de Can Saurí o Suari.

El comte de Darnius diu que cal travessar el riu tres cops a gual, un mapa de mitjan segle dinou i el que seguim també ho expliquen. El primer pas en sortir de la Roca, on ara hi ha un passallís, i els altres dos a la vora de Llinars, després de Can Lleget, a la plana de Can Bruniquer i Can Diviu. Seguim la ruta, que després del pas del riu a la Roca, hi ha l'altura del

coll de la Marina, ara dit el Collet i alguns corrents d'aigua; el Riusec, ara de Bell-lloc, que passa pel castell del mateix nom; el torrent de Vilalba, ara del Clavetaire; Can Massagué amb el seu cedre; Can Font, i la riera de Cardedeu, ara de Vallfornés; i apartat el gran casal de Vilalba, del que aleshores eren senyors els monjos de Montserrat. Trobarem Can Ribes; el torrent del Llibre, ara del Pla; i un punt de referència en molts mapes antics, la masia de Can Lleget, per on passava també el Camí Real de Mataró que a l'altura de la riera d'Argentona iniciava el trajecte a Can Misser Prats, creuava la serralada pel coll dels Castellans i venia aquí a trobar la ruta real, seguint cap a Cardedeu.

Trentapasses

El riu Mogent i el torrent Alemany, ara d'Alfou; Can Rossell i la riera de Giola; i Llinars on Riambau de Santcliment es va fer construir un palau d'estil renaixement, és el seu castell-nou, i deixa el castellvell dalt les muntanyes del Far, que el va enfonsar un terratrèmol. Per Can Moix, Can Batallé, Can Llobera i la riera de Vilamajor, ara de Vallserena; i aquí el Camí Real canvia de marge travessant el riu Mogent a gual, i passa al costat de Can Colomer, un casal sòlid de pagesos grassos, amb capella pròpia, de l'any 1683, que diu al caminant ave maria sin pecado consebida. Travessar el Mogent per darrera vegada, que el camí el deixa enrere i no el tornarà a veure; cases de Can Domènec, de Can Vigo, de Can Beltran, de Can Gal.

Arribar a Trentapasses, ara Vilalba Sasserra, diuen el viatgers que pateixen el camí, «pasamos por un lugar boscoso, en el que discurre un riachuelo que cruzamos dieciocho veces en aquel tortuoso lugar». És «un bosc d'assassins perillosos», que s'amaguen en la dificultat del pas engorjat sobre la llera del riu, amb cinquanta metres de desnivell, i que en aquest mapa per primera vegada podem copsar, estret, recolzades seguides, tantes corbes i pistoles a l'aguait.

Ara l'indret és un carrer al coll que separa les conques de dos rius importants, el Mogent i el Tordera, que aviat trobarem. A l'entorn, les masies dels pagesos que viuen a les costes de la muntanya, Can Bonamusa, Can Bosc, Can Barrinya. Al sud de la ruta, la muntanya de Vilalba, i al nord el Montseny de la Nata, notícia de Sant Joan de Sanata, església propera, de l'any mil. I seguint el camí, Can Palau, el torrent de les Barqueres –perquè a vegades calia passar-lo en barca–, Can Burri, Can Po Palau i l'hostal de la Font, que encara s'aixeca, però no donen dinar.

Notem que al marge esquerra del Mogent hi ha les masies de Can Canal, Can Jaumàs, Can Buruneu, Can Gordi, Can Cabagès, Can Mora, Can Maynou, Can Bonic, els torrents Molina, ara Molinar, i el de Collsabadell, ara dit de la Maredédéu, que neix prop de l'església romànica de Sant Sadurní de Collsabadell, també de l'any mil. Un rètol parla de Can Bordoi de la Serra, masia allunyada, dalt les muntanyes, per on passa el camí molt antic, que de Dosrius arriba a Llinars.

Sant Celoni

Can Gurguí a les muntanyes, el rierol Ritent, el riu de Trentapasses, que arriba al Tordera, un pont medieval per passar-lo, unes cases i un hostal. El viatger Nicolini hi dorm, és «als afores del poble, al primer hostal abans de la cantonada. Es diu del Perro, o sigui del gos, i crec que té un cartell amb un gos mascota. Hi vàrem estar millor que en els anterior, tant pel que fa a dormir com a menjar.» El viatger Gálvez parla d'una ciutat «cercada de murallas, cuyas puertas se cierran de noche. Por esta razón los caminantes van a hacer noche a la venta de su nombre, distante un cuarto de legua de dicha villa. La expresada venta se halla entre la unión de un buen río con el Tordera chico, sobre que hay un grande y hermoso puente.» A l'entorn de la població més important del trajecte del Camí Real, el Mas Abril i l'ermita de la Mare de Déu del Puig, on es va establir una comunitat de monjos caputxins, convent que va perdurar fins el segle dinou.

Sant Celoni és un carrer envoltat de muralles, i una església que comencen a edificar l'any 1634, i s'inaugura el 1703. Barroca elegància, portada de marbre i decoració esgrafiada, un prodigi a la mirada que tothom hauria de conèixer. La sort de l'indret són els vianants, un riu de vida, passadís de cases que ara en diuen carrer Major, algunes d'antics fonaments, Can Ramis, l'hospital de pobres, pedres de la muralla, dues torres de la Força. El baró de Maldà hi passa i diu que «la vila és mediana y queda reduhida solament ab un carrer molt llarch y més estret que ample, no molt ben empedrat lo piso. Moltas de sas casas són vellas, sas entradas lòbregas y rònaga la tal vila.» L'hospital de Sant Nicolau pels malalts de

lepra ja no hi és, establert fora de la muralla per la por del contagi, queda, petita i bonica, la capella de Sant Ponç.

El camí endavant, molta aigua que cal travessar, i sense ponts, sobretot la riera de Pertegàs, i també els torrents de Telleda, Palomeres i Terrades. Notem que en aquest entorn hi el mas de Can Valls del Camiral, que en el nom recorda la històrica jornada. Arriba el viatger a les cases de Gualba, una ferreria i un hostal, edificis que després de tants anys es conserven en bon estat. A les muntanyes Sant Llorenç de Vilardell, i cap el «congost anomenat Girant de Gualba», que diu el comte de Darnius.

Perxistor

La riera de Gualba sembla un delta al mapa; travessar-la i es deixa a l'esquerra la casa de Can Pi; torrent de les Escors i Can Batllori, que dona nom a les cases de la Batllòria, on el senyor feudal, en Guerau IV, construeix un hostal i una mansió, perquè malvivia –boscos i fred– al castell del Montnegre, destruït en les guerres remences. Dalt les muntanyes l'església de Sant Martí és l'únic record de l'edifici desaparegut. La noble residència, ara amb el nom de Can Bruguera i finestres gòtiques, resisteix la mirada dels segles, i l'hostal el regentaran gent que es deien Stapoll, Dorca, Nualart, Ribot. Amb els anys es va anar formant una aparença de vila petita, que l'església de la Verge de l'Esperança acaba d'arrodonir. I a les afores, l'hostal Nou, del mateix senyor, al davant una ferreria, dos edificis al servei dels vianants que aguanten el pas dels segles.

Can Salvà, les muntanyes de Viabrea, la riera de Breda i l'ermita de Sant Jaume del Camí. Altures de Gaserans, turó de Coma Reverrera, Can Gibernat, Can Colomer i Can Perxistor, un indret notable, d'història medieval. Aquí, en ple Camí Real, l'any 1082 hi va passar una cosa grossa, un assassinat. El cronista Jeroni Pujades explica que quan el comte Ramon Berenguer anava de Barcelona a França, «pasando por el paso que antiguamente llamaron la Perxa del Astor o Azor, que se halla entre la villa de Sant Celoni y la ciudad de Girona», el seu germà el va matar. Ara al gorg de Perxistor hi ha un monument que recorda la mort del Cap d'Estopa. Poques notes al mapa del marge dret del Tordera, obaga del Montnegre, fondalades de les valls de Fuirosos, de Ramió, masies sòlides de ca l'Oller i Can Mainou, entorns boscosos, pagesos escampats per les costes de vinya que el diumenge es troben a missa, a les esglésies de Sant Andreu i Sant Cebrià.

Hostalric

La riera d'Arbúcies, en temps d'aigua es travessa amb barca, pas difícil; coma del Llop i el camí de Vic per Arbúcies i el coll de Revell; Can Retira, la capella de San Adjutori i el Mas Siurana, que envolten Hostalric, poble de muralles i castell, memòria d'hostals medievals al servei del Camí Real, quatre cases. Noticies de viatgers, Swinburne explica que és «una fortalesa moderna, guarda la sortida d'aquesta terra solitària, i domina les torres i murs d'un antic poble ruïnós, situat sense seny a la vora d'un precipici.» Platter, el segle setze escriu que és «una petita vila amb un castell situat sobre un turó. És allargada i poc ample, i hi regna un ordre molt estric-

te contra els malfactors, que són nombrosos en aquesta regió», en sortir de la població, «vàrem veure una sèrie de forques, una darrera l'altre, al llarg del Camí Real. Gairebé totes carregades de cadàvers i aquest espectacle va durar gairebé l'espai d'una mitja hora de camí. Mai en la vida no havia vist tantes forques ni penjats tant propers els uns dels altres.»

La ruta real passa el torrent d'Hostalric, ara de Sant Jacint, i deixa al nord un seguit de masies, Martí, Negrell, Ametller, Peyret i Ruira. Cal travessar el pla de la Mata i a l'esquerra hi ha Can Codràs, medieval, molt antic, i aquí el baró de Quadras encarrega l'any 1902 a l'arquitecte Puig i Cadafalch un nou mas. Pujada de Collformic, memòria d'un hostal; cases de Can Ros i ca n'Arenes; turó de Martorelles, ara de Collformic; Can Piferré, Can Fonolleda i Can Riera; plana d'en Tos i la riera de Maçanes; el prat d'en Marc sota la Mata de Ladern. Un topònim oblidat, «in via Regia que itur ad Genindam [Girona] vulgo la Mata de ladern.» El segle dinou és la muntanya de Mata de Ladera, ara serra de Clarà, entorn de boscos feréstecs, a propòsit per tota mena de paranys. Un de l'ofici, ben conegut, que treballava en aquests entorns, s'acosta «a la Mata de Ladern a robar los passatgers segons dit Serrallonga deye voalia robarlos.» En un romanço un li diu, al bandoler,

«prop l'hostal de l'Arropit,
he sentit un gran soroll
quem semblaba lo enemich.
Allí dalt a coll Formí,
prop la mata del Adern,
he sentit un gran brugit
quem pareixia un infern.»

Contesta el bandoler,

«allí jo men aniré
que tots los destrohiré.»

Les Mallorquines

Riera de l'Esparra i el pla de l'Hostal, que és el de l'Arrupit, medieval, punt d'orientació de mapes antics, aixopluc de reis, que Carles V hi va fer parada un dia de l'any 1536, i molts viatgers diuen alguna cosa de la seva estada a l'indret, però no tothom surt content, un rodolí es queixa de la categoria dubtosa de l'establiment: L'hostal de Rupit / del que han dit / ben pagat i mal servit. Aquí, el tal Serrallonga, que era client d'aquestes solituds boscoses, amb la seva colla de malfactors amb pedrenyal, assalta dues dotzenes de viatgers mentre dinaven plàcidament en aquest hostal, i els va deixar escurats. Feina feta, i fugim. L'edifici es conserva en bon estat i ple de vida, a prop el mapa senyala la riera de Matabous, ara torrent de Vilarràs, que dona a la riera de Santa Coloma, que s'ha de travessar, i el segle setze es feia en barca de tanta aigua que baixava; a la vora encara s'aixeca el molí fariner de l'Arrupit.

Cases de pagesos, la de Can Puigjurdi, que ara es diu de Can Puigsardina, sota el turó de mateix nom, que amaga dues torres del telègraf òptic. I a la dreta del Camí Real, plana fèrtil de Massabè, masies amb el pes de la història, de Can Brun, el Mas Sabater, Can Corch, Can Fàbregas.

El vianant arriba al lloc de les Mallorquines, hostals establerts per servir als que passen, gernació notable, i negoci

a la cuina d'una noia que obra el primer, i amb el temps un carrer seguint el trànsit. Otthobon parla d'un «poblet de 20 cases» (1567); Joly explica que «són tres o quatre hostals enmig d'un país desert» (1603), i un viatger anònim escriu que «és un conjunt de cases separades les unes de les altres, i tenen aquest nom a causa d'una dona de Mallorca que hi va venir a viure» (1612). Gálvez diu que, «nos dieron buena y abundante comida. Y aquí empezamos a comer nuestras ollas españolas, que las deseábamos.»

La població de Riudarenes es situa al nord, i un camí hi duu; una altre camí cap a Sils, pagesos a tocar d'un gran llac, que el mapa no senyala, però si mires la cartografia antiga, una gran taca blava senyala l'extensió d'aigua, que arribava a l'hostal de la Granota i a Maçanet, i que per les malures varen dessecar.

Creu de la Mà

Passades les cases i hostals de les Mallorquines, el camí històric és planer, fàcil d'anar, ben conservat, sota l'arbreda, memòria de quan era carretera principal, i mercaders, soldats i pagesos la coneixien. Can Rossell a la vora, i la riera de Vallcanera, que tampoc no te pont, i el rec de la Vella Dona, ara riera de la Belladona, que pren el nom d'una masia antiga i elegant, l'any 1343 el rei Pere III va «jaure a l'hostal de la Belladona», perquè aleshores feia aquest servei, que per la proximitat a Girona era adequat com a final de jornada.

El plànol acaba en una cruïlla de camins, un de menor, el de Vallcanera, i dos reals, el que seguim i el de la Marina, que

s'ajunten en un cap a Girona, aquí dit de Vilobí d'Onyar. Es troben al lloc de la Creu de la Mà o de la Mà de Ferro, insòlita, misteriosa i antiga senyal de trànsit. Una creu de ferro que a un costat té una mà i a l'altre la lletra M. Potser menys misteriosa si tenim en compte l'explicació que dóna l'any 1687 el viatger Dionigio Carli da Piacenza en la seva ruta de Blanes cap a Girona. I que fan pensar que en aquell temps en aquesta cruïlla hi havia una imatge de la verge de Montserrat amb una indicació de direcció per anar a la muntanya sagrada. Tal vegada origen de la Creu de la Mà, que també és una senyal de camí, així el significat de la lletra M seria el santuari de Montserrat. El viatger Jacques Coeur passar l'any 1445 per aquest camí venint de Perpinyà i dirigint-se a Barcelona en la seva ruta de pelegrinatge a Montserrat. A quatre passes de la Creu de la Mà, l'hostal històric de la Tiona, cal anar a veure l'edifici que es conserva ben sencer al costat d'una plana lluminosa, però fa tres-cents anys tot això era bosc i perillós indret.

Quan varen desviar el Camí Real cap a la Marina, a les darreries del segle divuit, en aquest lloc el viatger que anava a Barcelona havia de decidir-se per un dels dos. Swinburne s'enfada, «L'obstinació del cotxer, d'agafar la carretera cap a l'interior, ens va privar de la satisfacció de veure els pobles i jardins de tarongers al llarg de la costa». Com que aleshores, l'any 1775, el camí era de molt risc, que la reforma no hi havia arribat, i el cotxer coneixia els perills de la ruta marítima, sobre penyasegats precaris, va decidir anar sobre segur.

García Oliver, poema del còlera

La crisi epidèmica més greu del segle dinou es va produir l'any 1854 quan el còlera de Barcelona arriba a Mataró a començaments de setembre, i els efectes fulminants duen la ciutat a un caos total. Recordem que en la correspondència de Marià Màrgens hi ha una carta de Vic, del mes d'agost que diu: «hallarse las pocas [casas] que hay, ocupadas por la infinidad de forasteros que por ocasión de las circunstancias se han presentado [...] no se disfruta de una perfecta salud por haber habido diferentes casos de cólera, y muerto algunos de los invadidos, de modo que algunos de los forasteros y vecinos se van esparciéndose para la alta montaña, quedando todos los negocios paralizados.»

En relació a Mataró el Diario de Barcelona del dia 9 senyala la «imprevista violencia con que el lunes se desarrolló el cólera, en aquella población, causando diariamente, según voz pública, mas de un centenar de victimas, produjo un terror difícil de esplicar; personas en estremo alucinadas por el miedo corrían al templo para recibir los sacramentos temerosos de morir sin ellos si enfermaban en sus casas; las tiendas se cerraron; los puestos de mercado quedaron abandonados», les fàbriques tanquen, famílies senceres moren abandonades, carros plens de cadàvers van pels carrers enmig d'una onada general de pànic.

La vinguda en persona del governador Madoz és clau per a la recuperació, organitza un ajuntament provisional, en haver els regidors abandonat la ciutat, també la distribució de

queviures, i una junta de sanitat que ordena el servei als malalts, i ben aviat es redueix el nombre de defuncions. El dia 8 Madoz es dirigeix als mataronims en un ban: «Cálmese vuestra inquietud. No os faltarán comestibles a precios convenientes. El servicio médico quedará hoy mismo arreglado. El enfermo recibirá toda clase de auxilios. Hasta donde alcancen los recursos que yo procuraré levantar, se facilitará trabajo al mayor número posible de personas. Se abrirá inmediatamente una suscrición, y en ella figura el gobierno de S. M. por la suma de 47.000 rs.» Els dies més greus havien estat els 5, 6 i 7 de setembre, quan els metges no donen l'abast i hi ha 337 morts. A mitjans d'octubre es dóna per acabada l'epidèmia i es recompten 1.077 defuncions, que si tenim en compte la xifra d'habitants del padró de 1850, suposaven un 8'20% de la població.

Com a nota d'interès, entre la correspondència inèdita de Marià Màrgens, conservada al Museu-Arxiu de Santa Maria de Mataró, hi ha una carta de Vic, d'aquest agost, on llegim: «hallarse las pocas [casas] que hay, ocupadas por la infinidad de forasteros que por ocasión de las circunstancias se han presentado [...] no se disfruta de una perfecta salud por haber habido diferentes casos de cólera, y muerto algunos de los invadidos, de modo que algunos de los forasteros y vecinos se van esparciéndose para la alta montaña, quedando todos los negocios paralizados.»

Josep Garcia Oliver, futur promotor cultural i alcalde de Mataró, tenia vint anys quan va escriure el poema que reproduïm, colpit per les escenes que es varen viure les setmanes de l'epidèmia. Comença amb un elogi a la ciutat, amb l'afectació pròpia de l'estètica romàntica, «ninfa graciosa, encanta-

dora», que li serveix per contraposar-ho amb la tragèdia del còlera, de dimensió mundial, ningú no escapa, «la helada montaña / i la selva sombría, / el campo, la ciudad i el mundo entero.» I després, Mataró, «la ciudad que ayer un verjel era / negra imájen es hoi de la agonía.»

Més enllà de la grandiloqüència de tants versos, quan descriu les escenes viscudes són d'un realisme punyent, una crònica de primera mà que capta la tragèdia del moment: «ora asóla terrible a la Riera, / ora cae en las plazas aterradas; / ya en S. Francisco i Agustín, su garra / desdeñando las preces apagadas / al jóven troncha i la mujer desgarra; / ya en los Anjeles i a S. Ramón se lanza / i todo cuanto pilla i cuanto agarra / despedaza con hórrida pujanza.»

A Mataró

Retoño hermoso de la antigua Iluro,
en calma seductora
i bajo un cielo puro,
como ninfa graciosa, encantadora,
que en los pies de las aguas recostada,
la brisa bienhechora
le acaricia, aspira perfumada;
así indolente i perezosa un día,
de un ameno vergel engalanada,
se ostentaba jentil la patria mía.
Espléndida i galana
su hermoso seno embalsamado, abría,
cual abre su botón la rosa ufana

al plácido rocío
que ecsala la mañana.
Lánguida calma al corazón sombrío
infundían sus májicos jardines
que del ardiente estío,
con rosas i jazmines
el aura embalsamaban deliciosa
que cercaba rodando a sus confines:
Juguetona i graciosa,
al amoroso arrullo
de sus pliegues de aroma voluptuosa,
dormíase el capullo
mecíanse las flores,
cobraba el corazón vida i orgullo
i un porvenir brillaba de colores.
Que era bella i feliz la patria mía!
El poeta en sus cantos seductores
la reina de la costa la decía;
e yo, poeta no, mas hijo amante
por un Edén florido la tenia.

Mas ay! que un día el cólera inhumano
azote vil del Asia, fulminante,
sus barreras rompió, i con cruda saña
lo que tuvo delante
despedazó, el cruel! con su guadaña.
La América, la Europa, Oceanía
i la helada montaña
i la selva sombría,
el campo, la ciudad i el mundo entero

su rencorosa furia i villanía
destroza con el filo de su acero.
Su fatídica garra
ostenta hoi altanero,
i todo lo desgarra,
lo mismo en la campiña sombreada
que dentro la ciudad rica i bizarra.
Tiemblan á su mirada
la Rusia, la Turquía, i la Inglaterra,
i la Francia i la Italia desdichada,
i hasta a la España misma aterra
la punta del sudario
que envuelve con sus pliegues a la tierra.
Cuanto la vista alcanza es un osario,
de Oriente al Occidente;
i un manto funerario
de cien ciudades la abatida frente,
encubre con espanto
á su aflijida i aterrada jente.
Anegadas en llanto
Londres, están, Paris i Niza bella,
Génova i Roma sucumben al quebranto,
i de Palermo, Nápoles, Marsella,
fatídico al oído el terror zumba;
pavor da al corazón la dura estrella
que a Messina convierte en una tumba;
anunciase también que su cabeza
en Sevilla despunta; ya retumba
con fúnebre crudeza
el grito lastimero

que lanzó el gaditano en su tristeza,
i para coronar cuadro tan fiero
sobre la capital del Principado
se desploma su látigo de hierro.

Tened, barceloneses, que del hado,
los rigores teméis, i en tierra estraña,
un asilo anhelado
a buscar vais ... Do vais a la montaña,
henchidos de terror, despavoridos,
huyendo de la muerte que se ensaña
contra vuestros objetos más queridos?

Venid, venid á Mataró... la calma
nacerá en vuestros pechos ateridos
i brotará en el alma
el rayo bienhechor de la esperanza.

Venid aquí, que es Mataró la palma
del Laletán, el iris de bonanza
que en la horrible tormenta bramadora
tranquilidad ofrece i bienandanza
al corazón que llora.
Venid, barceloneses, jenerosa
su mano protectora
hoi Mataró os estiende i venturosa
os brinda con su paz i su alegría.
Mas ... qué locura febril, vertijinosa,
arrastra así mi ciega fantasía? ....
Tened, tened, los hijos de Barcino;

estranjeros que aquí a la patria mía
a libraros veníais del destino
huid, por Dios, huid, que aterradora
cual de la muerte el sino,
bate en ella sus alas, rujidora,
tremenda tempestad, que en saña impía
descarga su segur devastadora.

Tan solo pasó un día;
i la ciudad que ayer un verjel era
negra imájen es hoi de la agonía.
Revuélvese lijera
la vara de la muerte vengadora
que con pujanza fiera
la mejor flor i juventud devora,
i acrécese el espanto
i cunde la aflicción asombradora,
i se aumenta el quebranto,
i entre pavor, angustia, duelo
conviértese la villa en mar de llanto.
La cólera del cielo
amedrenta terrible al más osado;
i abandonan su suelo
maldito ya i secado
el niño i la mujer i el anciano
i el opulento i el pobre i desdichado.
I es horrible el estarse aquí, do en vano
pide ausilio un enfermo quebrantado,
que ayer acaso pereció su hermano
i ora allí en aposento separado

jime en el lecho la abatida esposa,
i no puede el amigo trabajado
socorrerles; la pena angustiosa
le devora á su vez; que en la agonía
se encuentra ay Dios! su hija candorosa.
Con torpe cobardía
dejaron la ciudad abandonada
a su suerte sombría,
los hombres que, engañada
ella misma pusiera a su cabeza;
i entonces vi señora y desbordada
la confusión. He visto a la bajeza
ostentar su cinismo repugnante;
con bárbara crudeza
los ayes de la madre i del infante,
del padre i del hermano i del abuelo
el médico desoye; i vergonzante
su infamia va a ocultar en otro suelo,
dejando á sus enfermos entregados
a la merced del cielo;
del cielo cuyos manes irritados
no escuchan ya la férvida plegaria
que a su Trono elevamos congregados
cubiertos de tristeza funeraria.
En vano algunos pechos generosos,
en posición tan lóbrega i precaria,
a la arena se lanzan presurosos
luchando con el cólera tirano,
i a su garra le arrancan valerosos
cien víctimas i cien. I en vano

algunos pocos médicos osados
con bienechora mano
prodigan sus recursos ansiados;
inútil es que en hospital sombrío,
con arrojo i valor nunca ensalzados,
tiernas doncellas, de heroísmo pio,
la muerte arrostren con calma encantadora.
Inútil es, cual huracán bravío
que ruje en su carrera asoladora,
esa peste mortífera, maldita
á Mataró devora,
i el horror i el estrago precipita
i en su rauda carrera
la horrenda muerte funeral vomita.
Como el jénio del mal, con saña fiera
en las calles se ceba señaladas;
ora asola terrible a la Riera,
ora cae en las plazas aterradas;
ya en S. Francisco i Agustín, su garra
desdeñando las preces apagadas
al joven troncha i la mujer desgarra;
ya en los Anjeles i a S. Ramón se lanza
i todo cuanto pilla i cuanto agarra
despedaza con horrida pujanza.
En su fatal corrida
nadie a seguirlo alcanza;
ya encontrareis una mujer tendida
en medio de la calle; ya en la acera
con una joven tropezáis sin vida,
erizada la negra cabellera

marchita ya la lánguida hermosura;
ora rasga el oído, lastimera
de un esposo la voz que a la ventura
del Santísimo en busca va anhelado;
i ora a un hijo veréis que con ternura
de algún médico en pos vuela cansado.
Horroroso es encontrar cada momento
a un anciano que corre amedrentado
a recibir el Santo Sacramento;
i aterra tropezar a cada instante,
con un hombre sin vida i sin aliento,
con la triste litera vergonzante,
la mortaja i el carro funerario
con el sepulturero, su ayudante,
i el ataúd i el fúnebre sudario;
i en desorden mirar abandonados
en medio el cementerio solitario
cuatrocientos cadáveres dejados
con vil torpeza allí. I allí los hijos
i los padres i esposos i cuñados
i los nietos i abuelos i prolijos
amigos i parientes que enlazados,
con estrecha amistad i lazos fijos
en su vida estuvieron estrechados,
ante el filo epidémico han caído,
i en montones están abandonados.

Haya piedad Señor! para el rendido
humilde corazón que a vos implora.
Piedad para el pueblo adolorido

que amargamente llora
i a vos clama en su fiera desventura
le alargueis una mano protectora.
Tendédsela Señor! Vuestra ternura,
inmensa cual la bóveda del cielo
vuestro amor, vuestra májica dulzura,
no lo neguéis oh Dios! a nuestro suelo.
I así será ... ya veo en lontananza,
en pedazos rasgarse el negro velo,
i aparecer un iris de bonanza,
que apartando del pecho el triste duelo,
ancho campo nos abre de esperanza.

Mataró i Octubre 13 de 1854.
José García i Oliver.
Imprenta de José Abadal

En Sadurní volia gosar de la Rosa

M'agrada remenar arxius i trobar-hi papers d'aquells que no serveixen per escriure grans històries, que parlen de la vida quotidiana de la gent i donen una dimensió a ras de terra. De fet tota l'obra del baró de Maldà ens acosta a on la història no arriba, ressò popular, paraules que salven la memòria i desperten el que va passar. Vet aquí un petit fragment de vida argentonina del segle divuit, en el que hi participen els membres de la família Bernadí, Rosa, Teresa i Joan, i el foraster que porta la mala maror, el mataroní Sadurní Amatller.

El document que segueix es tracta d'una declaració, segurament davant del rector de Mataró, perquè es guarda a l'arxiu de la parròquia, entre les requestes de la notaria, de diversos membres de la família Bernadí, i alguns testimonis: la tia Eulalia Rius i les senyores Teresa Ribas i Teresa Pujadas, un embolic, doncs, que anava de veu en veu, i és que tot el poble sabia com estaven les coses.

> Die 30 setiembre de 1774. Juan Bernadí labrador del lugar de Argentona de edad 28 años cumplidos, dize que habiéndole dicho Rosa Benardí que haviendo ido una tarda los últimos de enero del corriente año 1774 en la casa propia de dicho Juan Bernardí, su hermano, y llamando con voz alta muchas vezes 'mestresa' por ver si era en casa y viendo que ninguno le volvía respuesta, empesó a subir la escalera quando le salió luego al encuentro su hermana Teresa Bernadí diziéndole que se parase, y no queriendo pararse y viéndola muy colorada, fue subiendo la escalera y entrando en el quarto vió baxo la cama o

Saturnino Ametller, quien luego que se vió descubierto se levantó y le dixo que callasse, y respondiéndo dicha Rosa que quería hablar y lo quentaría a su padre, se fue dicho Saturnino y no habló palabra alguna. Y sabido por mi Juan Bernadí esto fui a encontrar a los dichos últimos de enero a dicho Ametller junto con mi padre Juan Bernadí y Eulalia Rius, tia, y hiziéndolo cargo de lo sobre referido, les dixo dicho Ametller que no hablassen y lo tubiessen oculto, que no la maltractassen que el tenía intención de casarse con ella, y luego se fue sin dezir cosa mas y el domingo immediato fue a encontrar el dicho Juan Bernadí, padre de dicha Teresa diziendole lo mismo que les havia dicho.

Dit die. Eulàlia Rius, viuda de edat 58 años mediante, dize idem que lo sobredit, añadint que lo anà a encontrar a dit Amatller per haverla anada a cercar son nebot Juan Bernadí, y reconvenintlo para que los donés alguna seguretat, sempre los digué que callassen que ell ja tenia intenció y que he hi havia alguna cosa, però ja may convingué en cridar testimonis.

Theresa Bernadí de edat 22 años cumplidos dize que cosa de dos anys ha, li donà paraula de casament y que esta mateixa paraula de casament li ha repromès moltas vegadas y dita Theresa correspon igualment que de esta part de sis mesos la importuna mol demanantli se deixàs gosar y resistintse dita Theresa per temor del lanse en que se troba, continuament li estaba dient que ell ho volia y que ella avia de fer tot lo que voldria y si fos cas se sentís ab alguna sospita que li digués que luego se casarian, y dientli dita Bernadí luego que sospità ser preñada a Ametller del modo se trobaba, sempre la anà passant ab rahons dientli que no temés, que assò no seria res.

Rosa Bernadí de edat 26 anys diu lo mateix quel primer y añadeix que en lo die 22 de juliol prop passat vigilia de Sant Pere apòstol encontrà en lo seller de la casa pròpia de Joan Bernadí, son pare, a Sadurní Ametller y a Theresa Bernadí, y vegé que se estaban abrassat y se besaban.

Teresa Ribas, vídua, y Theresa Pujadas y Costa, vídua, dizen que es veritat.

Aquí s'acaba el document, que ens deixa amb la incògnita de com continua la història, i el fil l'ha trobat en Xavier Clavell, del Museu Arxiu de Santa María de Mataró. De fet no hi ha cap misteri especial, en Sadurní i na Teresa varen fer el que calia, en un temps afortunat quan l'autoritat espiritual ordenava amb ma dreta el remat i no calien jutges. I va ser el rector d'Argentona, Francesc Bassets, que hi va posar remei poc després de la controvèrsia, exactament el setze d'octubre, a dues setmanes de la requesta. En aquell dia en Sadurní Ametller Solsona, 'jove treballador', fill d'un pagès de Mataró, i Teresa Bernadí Ramon, filla d'un bracer d'Argentona, es casen en lluïda cerimònia i enceten una nissaga que arriba fins ara mateix, d'una gent encara mataronina i que conec, gràcies a que na Teresa es va deixar gosar.

Un pagès molt regidor

Temps de verema, setembre de fulles tronadisses, les vinyes perjudicades pels que «va cassando por aquellas con perros así como sin ellos las codornices y otras aves», i pels que després de recollir el raïm s'aprofiten de les restes, que hi ha qui ressegueix les vinyes a «xinglonar o buscar caracoles», el singlons son el rebuig de la verema, cal reviure aquesta paraula oblidada, i pròpia de les terres veïnes de la Marina. Els regidors de Mataró volen posar ordre i un poema anònim de cap a 1740 els enreda.

Un pagès molt regidor
menos comú que propiez
va proposar en Judiez
fos privat tot cassador
y pues concenti'l Dr. ab Padró
Dorda y Palau
Matheu bon home mirau
que la matexa affició
la tingué lo amich Padró
y qui us parla es un Arnau

[tercet]
si Ygnasi hagués portat
la garrofa en sa casa
no hauría bramat l'asa

[tercet]
Sala que ab tant poch pes
ab facilitat decau
es fet l'asa d'en Arnau

[quartilla]
Si Ygnasi hagués anat
al cònclave amagat
de Geltrudis hauria lograt
que a nit l'asa no hagués bramat

[octava]
No pensava que al mon hi haguera
qui contra ministre impiament llèngua posara
si be com a tals vos responguera
y beneficis rebuts remunerara
desenganyat Padró, Arnau deixa la quimera
que a patir affanys comensau ara
si tots junts pensau si de la escolapia
dimana llet que's pronosticà algún dia

[en lo sermó que es predica en la escola pia any 1738 pàgina 2 de parte 2 *eterit in die ella montes sillabunt dulcedinem et colles fluent lacte*]

Poetas mataronensas
que tant la veu exaltau,
sou pobretons, y callau
que feu a Virgili offensas
y puig que mataronensas

diu per anagramma pur
sensa matrona vos jur
que entench per matrona nueva
y sens musa mirabusa
que del blanch fas vil escur

que offensa, digau, vos fa
lo Ilttre. Ajuntament
quant sabi y molt prudent
prohibeix vuy tot cassà
digau per ventura hi ha
alguna lley de cassera
que per Valleix y Cirera
per Trayà, Mata y restant
del terme pugau cassant
danyar de tanta manera

Los que hacistiran per lo benteso
y honras de margarida milans

Los Sacerdots

1 lo Rector de St Vicens
2 lo Vigari
3 lo doctor Joseph Roscell
4 lo Rector de Caldas
5 lo nebot del rector de caldas
6 lo vicari de Llacanera
7 mossen Andrea payta
8 mossen Andrea ~~Salvaspena~~
4 quatra Religiosos
Caputxins

Los Secolars

1 Prims Nicolau Sola
2 Joan norbert
3 Pera milans
4 Joan milans
5 francisco milans
6 Joan mora
7 Pera mora
8 Pera mora
9 Joan mora
10 Pera mora
11 Pau serra
12 Vicens amat
13 Joseph carlas
14 Pera carlas
15 Josep croanyas
16 Jaume darde
17 Miquell sorgoan
18 Rafell fonetadona

Las donas

agna maria den Sola
norberta marianga milans
serra margarida mora
margarida mora arcan
gala mora blanxar
=da garau pera astassi
=a Carlos maria Carlas
holiuera de caldas ma
viana Castellar de
donas ni agne 13
alas honras y faltaran
pau serra y amat y
maria Carlas

Quan els Milans del Bosch es moren

Antiga, la família Milans del Bosch, de la zona boscosa de les muntanyes del veïnat que aleshores es deia Sant Vicenç de Llavaneres. Pagesos ennoblits que viuen de les terres que treballen comparets. Entre la documentació que es guarda al Museu Arxiu de Santa Maria hi notícies que expliquen els funerals de Pere, el cap de familia, i la seva dona, la primera en deixar Sant Vicenç, ara de Moltalt, per sempre.[12]

Els documents necrològics obren una finestra a les pràctiques funeràries d'aquesta família i la complexitat de l'art de be morir, que no era tan fàcil. Detalls de les despeses religioses, logístiques, alimentàries i administratives; una visió completa de l'economia que envolta la mort i tot el necessari per garantir un enterrament digne. La llista d'assistents dibuixa la xarxa social de la família i la jerarquia, el clergat, els homes laics i les dones apart. Notem la importància de les misses per a la salvació de l'ànima: 1530, una quantitat sorprenent, que el fill encarrega per al seu pare. I la caritat com a part del ritual funerari. Un episodi de la vida quotidiana a la Catalunya rural del segle disset.

«Vuy divendras als 26 de janer de lany 1684 hes morta Margarida [Mora] Milans muller de Pera Milans del Bosch de St. Vicens de Llavaneras ciutadà y la henteràrem als 28 y als 29 li

[12] Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró. PAT Els Milans del Bosc. Capsa 1. 1, qüestions legals, censos, notícies familiars (1679-1736).

feran las honras de dit mes y any y hes morta sense ningun sagraments per no durlos lo rector ha fer los dir per la hora hera avissat».

«Los que hacistiran per lo hentero y honras de Margarida Milans.

Los sacerdots: 1, lo rector de St. Vicens; 2, lo vicari; 3, lo doctor Josseph Rossell; 4, lo rector de Caldas; 5, lo nebot del rector de Caldas; 6, lo vicari de Llavaneras; 7, mossèn Andreu Puytg; 8, mossèn Andreu Graupera; 9, quatra religiossos caputxins.

Los secolars: Primo, Nicolau Solà; 2, Joan Honbert; 3, Pera Milans; 4, Joan Milans; 5, Francischo Milans; 6, Joan Mora; 7, Pera Mora; 8, Pera Mora; 9, Joan Mora; 10, Pera Mora; 11, Pau Serra; 12, Vicens Amat; 13, Josseph Carlas; 14, Pera Carlas; 15, Josep Croanyas; 16, Jaume Dardé; 17, Miquell Sorgoan; 18, Rafell Fontrodona.

Las donas: Agna Maria den Solà, Homberta Serra, Marianga Milans, Margarida Mora, Margarida Mora, Arcàngala Mora, Blanxarda Garaupera, Astassia Carlas, Maria Carlas, Holivera de Caldas, Mariana Castellar de donans ni ague.[13] A las honras y faltaran Pau Serra y Amat y Maria Carlas».

[13] Les dones senyalades tenen el cognom dels seus marits, i dos de l'indret de procedència, una de Caldes d'Estrac, i Mariana Castellar de «donans ni ague», o sigui Dones d'Aigua, topònim que es conserva en un gorg situat a Sant Iscle de Vallalta. Joan Amades, Apel·les Mestres, Jacint Verdaguer i Víctor Balaguer, varen recollir rondalles que mantenien el record popular d'una fada que habitava indrets d'aigua, i tal vegada aquesta referència del segle XVII és la primera que ho recull en un topònim.

Despeses de Pere d'ordre logístic: «per lo hentero y honras de ma muller»: «per la caxa per anterrarla», «per la fusta y claus y mans», «per la mortalla», «per las axas», per dos encaregats «per fer tocar las campanas per lo hentero y axida y novenari y cap de any». Per alimentar la gent que s'aplega «he mort un moltó y una ovella», «he mort un crestat», «una roba y mitga aròs», «una carga de vi» i «he pastat quatre corteras de blat que hentra molra y blat». Cost dels rituals religiosos: paga «per vuyt sacerdots capellans, axida y novenari», per «quatre sacerdots caputxins», «per la oferta de la bacina», «per una butlla de difunts per la sua ànima», al rector «per los drets de la isglésia de henterro y haixida y novenari y de cap de any», al rector de Caldes «per un trentenari de mises que ha ditas». Despeses burocràtiques i caritats: pel porter del bisbat, «a la cort del bisbe per sitar lo rector de St. Vicens lo doctor Josseph Guitart per fer li dir las missas y fer li fer rebuda de las foneralas», «al doctor don Paie per fer una suplica al vicari general lo doctor Romegera y anar lo informar per que lo rector de St. Vicens digés las misas ha dos rals de caritat»; també diners «per fer caritat als pobras ha dos dinés ha cada pobra lo dia la henteràrem»; i despeses «per complir lo testament de Margarida Milans» a «Bonamich notari de Arenys de Mar per lo salari del testament».

«Vuy dimars als 23 de janer de lany 1691 hes mort Pera Milans del Bosch de la peròquia de St. Vicens de Llaveneras ciutadà de Barcelona y lo henteràrem als 24 de dit mes de janer de lany 1691 hen lo simentiri de la ysglesia de St. Vicens de Llaveneras al vas de sos intepessats [...] y hecistiren per dit hentero y novenari y cap de any tot se feu ab un dia lo rector

y lo vicari mosèm Joan Baró y lo nebot del rector de Caldes mosèn Joseph y lo doctor Joseph Rosell y dàrem de caritat als del hentero del dol un pa que pesava sis lliuras y mitga y anels pobras un tros de pa que pessava nou onsas y aròs y vi y ni avia dos sencts, los del dol ni avia quaranta y no sels hes dada la caritat per què lo rector Joseph Guitart no ha volguda fer rebuda de la caritat dels sesserdots de la fonerària».

El fill de Pere, Joan Francisco Milans del Bosch, fa dir, i paga, una gran quantitat de misses per l'ànima del seu pare: 510 al convent de caputxins d'Arenys de Mar, 870 al convent de caputxins de Montcalvari de Barcelona, 100 al l'esglesia de Sant Esteve de Granollers i 50 a la parròquia de Sant Vicenç.

Els escolapis a Montalegre [14]

Gira Campestre. Uno de los más agradables esparcimientos del ánimo que proporciona el Colegio a sus educandos es la tradicional gira campestre que todos los años se verifica el Lunes de Carnaval. Día este en que dejadas a parte las cotidianas tareas, suspendida hasta una medida prudente la disciplina escolar, interrumpida aunque momentáneamente la uniformidad de la vida colegiada pueden los niños solazarse sin temor de que venga a interrumpirles sus agradables juegos ni sus alegres carreras la importuna voz de la campana; no hay que decir con qué vivas ansias es esperado por todos, ni qué de fervientes votos se dirigen al cielo para que éste sonría a los deseos de tantos que por este día suspiran. Y, cosa singular, no hay memoria de que esta Gira anual por causa del mal tiempo haya tenido siquiera una vez que suspenderse. Erase, pues, el día 4 del corriente mes de Marzo: veías con una cara más alegre que de costumbre acudir temprano los colegiales externos que reunidos con los internos en su capilla propia empezaron las tareas del día como de ordinario consagrándose a Dios nuestro Señor por la asistencia al Santo Sacrificio de la misa y rezo de las cotidianas oraciones; y después de tomado un ligero refrigerio, emprendimos gozo-

[14] Domingo 17 de Marzo de 1888 y 1889. Reseña de *la Velada Literario-Musical que en honor de Santo Tomás de Aquino se celebró en el Colegio de Escuelas Pías de Mataró en la noche del 7 del corriente Marzo.*

sos la marcha, volando ya entonces de boca en boca una palabra que ponía todos los semblantes risueños: ¡Montalegre!

Una vez ya en la estación de la línea férrea y acomodados todos en dos coches que llenamos por completo, oyóse el silbido de la locomotora, alegre anuncio del principio de la expedición que reciben los niños todos con regocijadas muestras de contento. Qué espectáculo más hermoso, qué cuadro tan bello ofrecía a la vista y contemplación del más indiferente espectador aquel bullicioso conjunto de niños en cuyos semblantes aparecía pintada la más franca alegría, sin que se viesen ni poco ni nada contrariados por la presencia de sus Profesores y demás personas adultas que les acompañaban, y, como es natural, participaban de la común satisfacción. El ánimo más preocupado ábrese complacido a los goces de una alegría tan espontánea: el más ceñudo entrecejo desarrúgase ante la natural explosión de tan inocente regocijo.

Al pasar por la estación del Masnou agregáronse a la comitiva los Sres. Collell y Ferrer, Alcalde y Teniente de alcalde, respectivamente, de dicho pueblo con una pareja de la benemérita Guardia civil que, durante todo aquel día debía acompañarnos. Llegados a la estación de Mongat emprendimos por la contigua rambla o riera la subida al inmediato pueblo de Tiana, admirando de paso las hermosas quintas que en uno y otro ribazo van apareciendo cuando menos esperadas y las frondosas huertas de naranjos menos castigados que en otras comarcas por el funesto *Demathium monophyllum*. En el pueblo ya, nos dirigimos a la próxima casa de campo Caneny que muestra ya en su construcción, ya en algunos muebles bien conservados una respetable antigüedad; y allí acomodados cada cual a su gusto quienes en el pretil de

su espaciosa era, quienes debajo de los árboles próximos dieron buena cuenta del almuerzo que estaba ya preparado. Acallada así esta primera necesidad del alimento y aumentadas a su influjo las fuerzas, emprendimos con nuevos bríos la subida a Montalegre que no nos pareció pesada, no obstante haber algunos trozos de fuerte pendiente: tal era el deseo de llegar pronto al término de nuestra expedición. Pero antes se nos reservaba una sorpresa. Poco faltaba para llegar al fin de nuestro camino; al llegar a una encrucijada y cuando menos puede esperarse, allanase de pronto el roquizo borde que limita por la izquierda la senda que seguimos para dejarnos contemplar a vista de pájaro el célebre y antiguo monasterio de Montalegre. Vedle ahí bajo, recostado con toda su imponente majestad sobre la montaña que le dio nombre y que parece haber abierto amorosa sus brazos para abrigarle en mitad de su falda y con su elevada cima de los fríos aires del Norte y de los húmedos del Este.

Pero ya que tendremos ocasión de admirarle más detenidamente, continuamos nuestro camino, llegando muy pronto al grandioso edificio conocido con el nombre de Conrería. Reunidos allí otra vez los expedicionarios y repuestos de la leve fatiga de la subida, dividímonos otra vez en grupos para disfrutar cada cual del espectáculo que más atractivos le ofrece. Suben unos a lo más alto de las cimas próximas gozándose en contemplar el pintoresco llano del Vallés que se domina del todo y la elevada muralla de montes que la limitan, entre los que se destacan Montserrat con sus innumerables puntas, y Monseny con sus tres altísimos picos cubiertos por la nieve. Otros, y no hay que decir que son los de más edad, prefieren bajar un poco para visitar detenidamente el monasterio y

recorrer luego la montaña para estudiar su constitución geológica del mejor modo que permita el poco tiempo disponible.

[La cartuja]

Por el camino que se sigue no aparece el monasterio hasta hallarse uno en frente la puerta misma que abierta de par en par convida al caminante a entrar en aquel silencioso retiro. En el vestíbulo se ve pintada, en la pared de enfrente la puerta, la imagen de Jesús crucificado y en la de la izquierda la del santo fundador san Bruno, notándose desde luego una completa limpieza en las paredes que no es por desgracia frecuente en lugares muy visitados. Por el vestíbulo se entra en un espacioso patio cuadrangular con algunos árboles frutales y de adorno en el centro a guisa de jardincillo que rodea un surtidor formado por una elegante figura de mármol que arroja por una bocina que aguanta con su mano en la boca un abundante chorro de agua. Por un ángulo del patio éntrase en un alto y estrecho cuanto sombrío corredor que termina en un pequeño vestíbulo interior, uno de cuyos lados ocupa la fachada de la iglesia. Su portada, que es de labrada piedra y muy recargada de arcos concéntricos, es de estilo ojival: pero sus poco graciosas curvas parecen indicar un periodo de decadencia. Causan no obstante buen efecto las líneas quebradas que resultan de la acertada combinación de las bases de sus columnitas. En el mismo vestíbulo y frente la fachada un pequeño patio con un aljibe para las aguas pluviales termina con

una glorieta con adornos arabescos, cuyo uso no es posible adivinar y en estado bastante ruinoso.

Retrocedimos luego por el mismo corredor, y por una de sus puertas entramos en un hermoso claustro desde el que pudimos contemplar, en una de las fachadas laterales de la iglesia, el legendario Gnomón o reloj de sol en el que una pintura de la muerte señala con su descarnado dedo el fatídico lema: *Forte ultima tibi*. Hay en él una inscripción que dice: *Horologium factum ad elevationem equatorialem 48° an·1580*. Sirva esta remota fecha de disculpa al autor de dicho reloj, si se creía en una latitud más de seis grados elevada de la en que realmente está situado el monasterio. Por una de las alas del claustro en que nos hallamos pudimos penetrar en la iglesia, que es de bellas proporciones y de una sola nave; pero tiene adosada en su fachada N. otra nave mucho más pequeña que consta de un corredor con cuatro puertas, por las que se penetra a otras tantas capillas aisladas.

En ninguna parte se ve altar alguno o señal de culto, largos años interrumpido por la barbarie del siglo. Muy a propósito vino a despejar de nuestra frente los tristes pensamientos que nos sugería la vista de la abandonada iglesia una capilla de San Pedro que en el mismo claustro se abre, y otra mucho más espaciosa y lindísima de la Purísima Concepción en la que parecía aún percibirse el calor de la oración de los devotos monjes, hoy día ausentes por desgracia. Salimos complacidos de este claustro para entrar de nuevo en el consabido corredor que da acceso a una vasta y alta pieza que hoy día sirve de bodega, y que, a juzgar por un púlpito que se eleva en una de las paredes cercano a la testera, debió de servir de público refectorio o aula capitular. Y salidos de allí hétenos

aquí otra vez en el gran patio, cuadrado próximo a la entrada. En el lado derecho de este patio ábrese un espacioso arco, cuya clave la forma una enorme piedra que lleva esculpido el distintivo del monasterio, una cruz entre dos cipreses, y por él se entra en los dos claustros, uno contiguo al otro, en cuyos lados se abren las puertas de las habitaciones de los monjes. Forma cada una de éstas una casa aparte en la que se halla, al entrar, un pequeño pasadizo de donde arranca una escalerilla que conduce al desván. Más adentro una regular pieza con su chimenea y, comunicándose unas con otras, diversas piezas cuyo uso no es fácil determinar, desmuebladas como están, viéndose en todas una pequeña alcoba en alguna de las cuales se ve todavía cuatro tablas allí encajonadas que debieron servir de cama. Termina cada habitación con un patio no pequeño, en uno de cuyos lados se ve siempre una corta galería con columnas que acaba con un aljibe, y en el lado exterior una escalerilla que conduce a un bien resguardado mirador. La primera de dichas casas, por sus habitaciones más espaciosas y numerosas, por tener capilla en su interior y un hermoso y bien cuidado jardín desde el que se disfruta una vista admirable, pertenecía al abad del monasterio.

[La Conrería]

Satisfechos ya de nuestra visita, sacamos copias fotográficas de lo más notable que encierra el monasterio y emprendimos nuestra marcha de regreso a la Hospedería o Conrería, dedicándonos de paso al estudio de la montaña, que es en toda su extensión de formación granítica.

Bajo el punto de vista agrícola es admirable el partido ventajoso que se ha sacado de la arcilla y detritus procedente de la descomposición lenta del terreno, aun en los puntos más elevados de la montaña. Por su naturaleza sería poco menos que estéril, si una mano experta a fuerza de laboriosidad y constancia no hubiera sabido retener en su misma base y hacer productivos estos primeros elementos de la tierra vegetal, evitando que las aguas trasportaran a las llanuras a tierras bajas la fecundidad y riqueza.

Geológicamente considerada la montaña, presenta todas las variedades apetecibles del granito o piedra berroqueña, compuesta de feldespato ortosa, cuarzo y mica. Las variedades consisten en las proporciones diversas de estos tres elementos constitutivos, pues en unas predomina la ortosa y en otras el cuarzo; en el tamaño de estos mismos elementos que forman su estructura más o menos granugienta o granosa, y en sus colores dependientes de la mica, del óxido de hierro y de otras sustancias. [...]

Reunidos los ejemplares de las rocas que nos parecieron más importantes para enriquecer con ellos nuestro museo, ya que habíamos nutrido nuestro espíritu con la contemplación de los monumentos de los hombres y de los más admirables que ha formada Dios con las leyes que rigen al universo, nos pareció ya ocasión de dar descanso y alimento al cuerpo. Dispuestos en largas mesas todos los expedicionarios, en número de más de ciento, era de ver la animación que reinaba en todos los semblantes ponderando cada cual las hazañas realizadas y esplicando entre un bocado y otro las impresiones recibidas. Concluida la comida y reunidos todos en el claustro bajo de la Hospedería, sacamos una copia fotográfica, del gru-

po de todos los expedicionarios y emprendimos contentos y satisfechos nuestro regreso. Llegados al pueblo de Tiana en una quinta del Sr. marqués de Monistrol, cantamos a coro una Salve a la Virgen que nos había librado de todo peligro; y luego en poco tiempo llegamos al pueblo de Mongat. Allí, acomodados todos en un coche de 2ª de sistema americano, que puso la Empresa galantemente a nuestra disposición, llegamos felizmente a nuestro Colegio sin que ni un mal rasguño aguara nuestra satisfacción, contentos todos y haciendo fervientes votos para que otras veces podamos disfrutar con igual felicidad de tan agradable jornada.

Mataró: 12 de marzo de 1880.

Josep Anton Gual casa amb Anna Milans del Bosch [15]

Es l'any 1796 quan hi ha paraules de casament entre Anna Milans del Bosch Arquer i Josep Anton Gual Boronat,[16] de famílies de la petita noblesa de ciutadans honrats. Els Gual eren gent arrelada d'antic a Argentona amb propietats a la banda del Cros, on hi tenien la torre, un molí fariner i terres de labor, i els Milans terratinents històrics del que aleshores era Sant Vicenç de Llavaneres i ara de Montalt. Darrera els nuvis, però, els protagonistes de la història són els pares, Ramon Arquer –Milans del Bosch per matrimoni amb la pubilla Rafaela– i Josep Anton Gual Moner.

La correspondència entre els Gual i els Milans detalla els passos del que esdevé negoci sentimental, entramat d'interessos que acorden en una operació complicada perquè es mouen els capitals, les terres, els censals, i ha de sortir be per tothom. Les negociacions ho deixaran ben lligat sobre el paper, però tot plegat és un joc de miralls, perquè si els d'Argentona estaven arruïnats els de Sant Vicenç no vivien temps gloriosos, i un casament era un afer de diners, i no pocs.

Quan la notícia de l'enllaç es fa pública, des de Barcelona Mariano Arquer escriu el mes de maig al seu germà, el pare

[15] La documentació de la família Milans del Bosch es conserva al Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. I aquest article és un resum d'un capítol del meu llibre: *Els Milans del Bosch del segle XVIII* (2021).

[16] Josefa Gual Boronat, germana de Josep Anton, serà la mare del militar Camilo Francisco de Batlle de Gual, i àvia de Joan Paulino Batlle Mas conegut a l'Argentina com Juan Bialet Massé.

d'Anna, esverat per la manca de solvència dels argentonins. «Corran veus casen Agneta ab lo hereu Gual de Mataró, lo que no me crech per no poder sustenir y mantenir a dita Agneta com correspon, y axís antes no te casas mira lo que hazes, que averiguasses com estava lo patrimoni de dit Gual y ab més fonament quant me constava que cert cavaller, molt amich meu, lo dia següent marxava a Mataró per comprar terres que son empeñadas per vint mil lliuras a fi de comprarlas a tota venda, y examinat lo total valor de ellas per un hortelà de esta que marxà ab dit cavaller est digué que no eran de més valor que de la quantitat en que eran empeñadas, y que sen podia donar algo més si Gual venia lo molí. Si portan pressa ab lo casori és menester entretenir perquè si ven lo molí, de que viurà, que del demés patrimoni ne te per fer pocas sembradas, y tant tu com Rafaela, que saludo, vos obliga la obligació de pares en procurar al no llansar los fills, perquè si Gual ven lo molí, y se afectua després lo casament ab Agneta li podreu posar sobre cada calaxera una sistella per anar a captar».

En una carta de Mariano que segueix l'anterior, el panorama ha canviat de sobte pels Gual, ara ja no tenen necessitat de manllevar el patrimoni perquè hi ha acord en els dots amb els Milans, i amb la perspectiva d'una entrada important de capital per redreçar l'economia familiar, «han suspès las vendas tant de las terras empeñadas a carta de gràcia com del molí, ab la confiansa que han demanat un censal de 6.000 lliures, y que ab estas, y las 4.000 aportarà Agneta, ne tenen lo bastant». Al llarg de mesos, en cartes privades els Milans acorden «tres mil y quinientas dote y mil para calaxeras [...] pero biendo que Gual ha serrado a sinco mil [...] esto es lo

ajustado, cuatro mil de dote y mil para calaxeras son sinco mil, Dios quiera puedan sacarse de venta como dise tu padre».

Els capítols matrimonials es signen el 23 d'agost de 1797, dies després de l'enllaç. En aquest document, Josep Anton Gual dona al seu fill «totas y qualsevols casas, masos, molins, terras, honors y posecions y altres cualsevols bens mobles e imobles, drets, vens, noms y accions universals de ell dit donador»; es queda l'usdefruit en vida i accepta l'entrega del dot de cinc mil lliures dels Milans. Tot acordat, però això dels diners serà complicat, perquè no en tenen, i els dos senyors honrats han de vendre patrimoni i endeutar-se.

L'economia d'aquesta gent era precària, els Milans havien compromès l'entrega de censos per fer front a la despesa, però els Gual eren en una situació més difícil perquè feia temps que anaven venent parcel·les al Cros i cada vegada hi havia menys d'on tallar. Felicià, germà de Josep Anton, demana diners al pare perquè «ya no se a quien pedir dinero para alimentarme», i li diu que si no en té «que venda como ha hecho otras veces». Els joves s'han casat, però els Milans no deixen anar els censos pactats, i en diverses ocasions el pare Gual escriu a Ramon Arquer perquè el fa passar amb raons: «fan molt dias que vm diu que vindrà ab los papers faltan per la entrega dels censos tant a mi com a Palau, estimaré a vm sia servit dirme cathegòricament quant vindrà, a fi de poder passar o pèndrer altre rumbo que de precís me convé fer», amenaçant amb un plet.

Però passen els anys i res no s'ajusta. Certament, continuava la necessitat a Can Gual, i el 1803 arrenden el molí per 880 lliures, per «pagar y satisfer a varios acrehedors». Escriu

Anna, «Padre y muy señor mío, remito a vm, y a mi hermano, el segundo requirimiento de mi suegro. Estubimos en casa el Gobernador donde encontramos a mi suegro y uno de sus acreadores, el Gobernador en buenos términos se nos sacó de dalante, esto es a él y a mí me dijo que como era posible que mis padres y hermanos se mirasen este asunto con tanta indiferensia, siendo cosa de perder mi dote, miren vm y mi hermano del modo que se ha de manegar esto, que yo estoi fuera de mi y pienso que perderé el juisio, que poco falta».

Arriba el mal any 1808, i amb la guerra dels francesos la vida és un parèntesi per tantes coses. La qüestió del dot es devia resoldre, i la propera notícia d'Anna és del 6 setembre de l'any 1822, quan deixa en préstec al marit i al sogre 600 lliures, «ab motiu dels limitats reddits de son patrimoni, y de que consistint cuasi lo tot de aquest en un molí fariner, quedan enterament privats de sos reddits de molt temps a esta part per rahó de la gran sequera que de molts anys a esta part se esperimenta per falta de pluja». D'aquest afer també en parla Antoni Martí i Coll, que diu que Anna «es veié coaccionada pel sogre i el marit perquè, en concepte d'augment del dot, aportés més diners», i els deutes amb els Milans varen augmentar.

El 25 d'agost de 1836, pocs mesos abans de morir, Anna malalta fa testament, «escrit de ma agena», perquè «no haga cosa mes serta que lo morir ni més inserta que la hora de dit trànsit.» La defunció es produeix a Mataró el 14 de desembre de l'any següent i l'endemà es publica la seva voluntat quan el notari va a la casa de Joan Baró de Solà, el seu cunyat, «en la cual estaban congregats vàrios deudos de la difunta y D. Anton Gual son viudo», i llegeix el testament. Deixa el patrimoni

al seu marit en vida, i com que no tenien fills, després anirà al seus nebots Milans. Com que els deutes històrics no eren resolts, en una clàusula condiciona l'herència a que els Milans no reclamin «a mon marit per lo cobro de lo que deu cobrar de la casa de Gual, prebenín que en cas o fàcia queda escloït de la sobredita par que li correspon». La precarietat dels Gual continuava, i tres anys després és el final, Josep Anton ven el molí, antiga i medieval propietat de la família, i torna 2.600 lliures del dot a la seva cunyada Clara Rajoy, vídua de Rafael Milans.[17]

[17] Notari de Mataró Anton Torras, protocol 1787. El molí d'en Gual a Argentona, ff.557-563.

El pont d'Espanya

Escriu Sarah Ellis, del seu viatge l'any 1841, una nota que lliga amb un curiós gravat de l'època.[18]

«Toda la ruta hacia el Pont d'Espagne es indescriptiblemente hermosa y maravillosa. Se diferenciaba de todo lo que habíamos visto por ser más salvaje y estar más diseminada de pinos; mientras que las cumbres de las montañas a cada lado del barranco por el que pasamos, elevándose a través de las tenues nubes algodonadas que aún las rodeaban, parecían de una altura y sublimidad tan asombrosas, que nos resultaba difícil continuar nuestro camino sin detenernos demasiado a menudo para maravillarnos y admirar. El torrente, además, estaba diversificado por innumerables cascadas de gran belleza y grandeza; una de las cuales, en particular, iguala a las más hermosas de las cascadas de Eaux Bonnes, y las superaría con creces, si no fuera porque la cortina de agua se rompe contra una masa rocosa, sobre la que vuelve a caer en un profundo abismo.

Al llegar al Pont d'Espagne, encontramos un simple puente de pino sobre un torrente cuyo rugido atronador parece sacudir los cimientos de las rocas circundantes. Permanecemos

[18] Sarah Ellis. *Summer and winter in the Pyrenees* (London, 1841). La imagen la publica el *Semanario Pintoresco Español* en 1850, «El puente de España en los Pirineos».

mucho tiempo en este puente, observando la espuma de las aguas hirvientes abajo; y fue aquí donde vi por primera vez en mi vida un arcoíris producido por el rocío nebuloso. Este puente es uno de los pasos hacia España. Se conduce al viajero sobre él hacia otro mirador, desde donde este mundo de aguas se ve con aún mayor ventaja. Tal es la espuma, el tumulto y el rápido fluir del agua reluciente, que es casi imposible decir cuántos arroyos se encuentran en este punto en particular. Recuerdo principalmente las masas de roca negra sobre las que se precipitaban las poderosas cortinas de agua, y el abismo en el que caían con un estruendo como el de un trueno. Después de contemplar esta escena, volvimos a cruzar el puente de pinos para continuar nuestro camino hacia el Lac de Gaube».

Les places antigues de Mataró dins les muralles

En època medieval, Mataró primer és un mercat on hi arriben els pagesos que viuen als masos de les muntanyes i que baixen a redós d'una ermita. S'hi fan cases al voltant i aviat neix una ciutat: quatre carrers i la plaça, on hi ha la vida, que als segles antics era el forment, l'ordi, el mestall, la civada, la farina, l'oli, el peix, «todo género de volatería, granos, caza y demás comestibles». I amb el neguit dels que compren i venen, els que no tenen manies hi van per l'interès: «los revenedors en la present vila de Mataró fan molts abusos acerca del vèndrer a menut lo oli, amagant-lo y privant en temps de penúria als habitants», gent «que compren peix en la plaja del mar yl porten a revèndrer en la plaça del peix, ab què agavellen lo peix y impideixen lo líbero comers».[19] L'any 1804 s'ordena separar físicament els venedors dels revenedors per les compres a l'engròs, i es prohibeix revendre amb augments de preus «en parage alguno de las referidas plazas Mayor y de San Chistóval por las mañanas de ninguno de los días de la semana, permitiéndoseles solamente por las tardes, que ya están fuera de ellas los vendedores».[20] Hi ha ordre municipal al comerç i normes per vi-

[19] ACA Arxiu Notarial de Mataró, C-9, 15. X. 1617. Document citat per Joan Giménez Blasco a *Mataró en la Catalunya del segle XVII (II). La gestió del quotidià*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 2005, p. 161.

[20] Arxiu Comarcal del Maresme (ACM). Acords de l'Ajuntament de Mataró (AAM). Ac. 14, setembre, 1804.

gilar el frau en els pesos i els revenedors, que ho compren tot a pagesos i pescadors i ho revenen a preus elevats, sense competència. Espai de vida i de conflicte, la plaça, i de festes públiques, perquè era un dels llocs per on es desfilava quan es produïa la proclamació d'un rei.

La plaça Gran

Als documents més antics a vegades només en diuen la Plaça, perquè no n'hi ha cap altra, un espai fet tal com neixen les ciutats, desordenat, carrers torts, porxos; i siinicialment són pocs els mataronins, l'any 1532, quan ja en són més, els regidors enderroquen una casa per ampliar la plaça, la qual cal distingir amb un adjectiu perquè ara n'hi ha d'altres, i aquesta serà la Gran.

Però es queda petita a mesura que la ciutat creix, i a finals del segle divuit, temps de negocis i augment de la població, és urgent de fer-la més llarga, però a llevant hi ha cases que al darrera tenen un carreró nomenat de don Magí, abans d'en Ballot, «angustiat, y trist» —com diu el baró de Maldà—,[21] on el noble Magí de Vilallonga hi tenia la seva residència. Aquest personatge, l'any 1800, per benefici de la ciutat i d'ell mateix, s'ofereix a comprar les cinc cases que té al davant «para ensanche de la plaza Mayor», i així és va començar a fer; però la feina queda a mitges perquè només n'enderroquen dos, «quedando en la actualidad la dicha plaza en la más visible

[21] Baró de Maldà, *Calaix de Sastre. Cròniques de Mataró (1770-1806)*. Mataró: Ed. Francesc Costa Oller, 2025, p. 162.

deformidad y su sitio tan limitado como que no es capás para la formación de la tropa, ni menos para abarcar la muchedumbre de gentes que acuden a ella para vender y comprar comestibles en los días de mercado». Les acabaran tirant totes a terra i posaran ordre a les parades, a més d'arreglar la font i empedrar tot el recinte.

Notem que, a diferència d'altres indrets, el seu nom no ha patit gaire canvis: pràcticament sempre ha estat la Plaça Gran o Major; de 1819 a 1836 oficialment és la Real, de 1837 als anys de la Segona República s'anomena de la Constitució, i torna a ser la plaça Gran després de la Guerra Civil.[22]

La plaça de Santa Maria

Davant l'església de Santa Maria hi havia un espai obert mínim, una plaça amb l'església parroquial i el cementiri al costat, anomenada d'antic plaça del Rei o de l'Església, amb un gran edifici, que és la casa i botiga del comerciant Marià Pou, envoltada de dos estrets carrerons que l'envoltaven. El mes de setembre de l'any 1826 l'Ajuntament de Mataró s'assabenta que, una vegada mort el propietari, els marmessors encarregats van a subhastar-la; i es comença a plantejar el seu possible enderrocament, perquè «hallándose aislada enteramente y ocupando el punto céntrico de una plaza, priva el engrandecimiento de ella, el hermoseo del frontispicio de una

[22] Per a les citacions i notícies anteriors: ACM. AAM. Ac. 19, 30, maig; 9, 16, 20, 23, juny; 4, 7, 8, 11, juliol; 9, octubre, 1800; 12, gener, 4, maig, 1801; 13, agost, 1802; 9, febrer, 27, maig, 11, octubre, 10, desembre, 1814.

hermosa parroquia. [Els regidorsestan] convencidos de la mucha hermosura que quedará a esta parroquial iglesia, formando ante su puerta principal una plaza de bastante dimensión, de la que al presente carece, para lucimiento y magnificencia de sus funciones en días de procesión».

Els arguments per voler enderrocar-la també són d'ordre sanitari i de seguretat, per «la incomodidad que presenta a toda clase de gentes un estrecho callejón donde continuamente se echan las basuras de las calles contiguas a pesar de la vigilancia para impedirlo, a más de que se reúnen personas que buscan la obscuridad para abrigo de sus estravios». Per això es vol que «al momento se execute tan útil como necesaria demolición con más urgencia en el día por hallarse esta ciudad amenazada por tres guaridas de ladrones que por las noches intentan asaltar algunas casas y, a pesar de la vigilancia con que se desvelan las autoridades, les proporciona el callejón contiguo a la misma y de ser uno de los mejores abrigos para cometer excesos».

Es tracta de la «demolición y derribo» del casalot, i, com que no hi ha recursos públics ja que «este cuerpo político se halla exausto de caudales para atender a su derribo», es nomena una comissió per recaptar-los entre els veïns beneficiats. La formen, d'una banda, dos comissionats per l'obra de l'església: Joaquim Campllonch i Guarro i Onofre Sala; i, d'altra banda, els veïns: el notari Gaspar Poy, l'hisendat Joaquim de Migliaresi, el sastre Josep Anglada, l'apotecari Francesc Spa, l'adroguer Joan Sala, Josefa Costa, l'hisendat Pau Peramàs i Pere Comas, «fabricante de naypes». Parlen amb els marmessors, que estan d'acord en cedir-la «con tal que su valor se les satisfaga en metálico para atender y cumplir las

mandas dispuestas por el dicho difunto». Cal, doncs, pagar 4.500 lliures, «y mediante su entrega están prontos en acceder al derribo de ella, y a no hacer la más mínima oposición». Després d'algunes dificultats, es reuneixen els diners necessaris per a la compra aportats per alguns veïns.[23] El 1827, doncs, s'enderroca l'edifici i queda un espai nou que caldrà urbanitzar, però passarà temps abans que les llambordes dignifiquin l'entorn.

La primera vegada que canvien el nom de la plaça és en temps polítics liberals; amb els francesos rondant el país, el 1812 es dirà plaça de la Constitució, però quan el rei Ferran VII torna a ser absolut, s'ha d'esborrar arreu el record del maleït document escrit a Cadis.[24] Torna dir-se de la Constitució l'any 1820, però el nou nom dura només tres anys, quan les coses polítiques tornen a estar sota l'absolutisme, i els regidors determinen que s'ha de canviar el nom de plaça de Constitució pel de plaça del Rei. Amb l'edifici a terra i eixamplat l'espai, a la plaça que hi neix, l'any 1827, els regidors manen que «se coloque una piedra mármol, con la descripción de Plaza del Rey Fernando Séptimo, con dos coronas de laurel enlazadas en la testera y una flor de lis en cada ángulo dorado a fuego»; i, a més, «para más eternizar la memoria que profesa esta ciudad a nuestro adorado rey y señor será más visible y admirada de todos colocándola en el fron-

[23] Per a les citacions i notícies anteriors: ACM. AAM, acords 1, 25, setembre; 6, 11, octubre; 7, 24, 25, novembre, 1826; 24, 27, setembre, 6, octubre, 1827.

[24] ACM, AAM, 27, maig, 1814.

tispicio de la puerta de Barcelona, que es la entrada principal de la ciudad».[25]

La qüestió dels noms encara té més història. En morir el monarca l'any 1833, la plaça canvia de gènere i passa a anomenar-se com la filla de Ferran VII: plaça d'Isabel II, tot i que a vegades els documents encara en diuen del Rei. El 1854 hi ha una revolució i es transforma en plaça Madoz, però només duran dos anys, fins que, amb els aires democràtics de 1868, passa a ser la plaça del Poble. En temps de la monarquia restaurada, torna a ser la plaça del Rei, i en l'endemig, durant la República, malavinguda amb els personatges amb corona, es dirà plaça de García Hernández. Ja al segle vint, en acabar la Guerra Civil s'anomena plaça del Doctor Samsó,[26] fins que l'any 1981 pren el nom que té avui dia, plaça de Santa Maria.

Tornant a l'enderroc de 1827, l'espai buit no es comença a arreglar fins al final de la Primera Guerra Carlina. Aleshores l'Ajuntament posa fil a l'agulla, comptant amb la cessió a la ciutat, per part del rector de Santa Maria, d'una part de l'antic cementiri situada davant l'església. La persona a qui ho encarreguen és l'arquitecte Miquel Garriga i Roca, que signa el projecte l'any 1840. Es tracta d'enrajolar i posar una font al mig de la plaça, que, per motius econòmics, no es va construir; un altre projecte de 1847, de Miquel Umbert, tampoc no va arribar a port.

De fet, a la plaça ja n'hi havia, de font pública, i es va convertir en un problema quan sorgeix la intenció d'engrandir

[25] Per a les citacions i notícies anteriors: Francesc Costa, *Mataró 1808-1877*. Mataró: Ed. Francesc Costa Oller, 2017, p. 25-51.
[26] *Mataró*, 26, juliol, 1940.

l'església. A finals de 1880, el rector de Santa Maria, en nom de la confraria de la Minerva, estableix que per ampliar la capella del Sagrament cal desplaçar «la fuente pública, cuyas llaves están empotradas en la pared exterior que cierra el citado local, y el depósito de agua que la surte», i que «han pensado que podría colocarse una fuente de hierro, de las que ahora están al uso, en algún otro punto de la plaza del Rey». La confraria dona 100 duros «para la construcción de una fuente en el centro de la plaza del Rey y desaparición de la que existe adosada a la pared del llamado Fossá, junto a la dicha iglesia». L'Ajuntamentaccepta la proposta «en favor de la cual se hace la traslación de la fuente», i que totes les despeses vagin a càrrec de la confraria. I, així, l'any 1881 els mataronins tenen accés a la nova font, una mena de dipòsit vertical, del qual hi ha constància gràfica.[27]

El mes de juny de 1924, temps de reformes urbanes, toca empedrar la plaça del Rei i substituir «la font que fins ara enlletgia aquell lloc» per una de més adequada a l'estil del moment, amb una escultura al cim molt decorativa i amb un detall floral. A mitjan setembre «hom ha pogut veure enllestida la construcció i emplaçament de la artística font de pedra instaurada en la plaça del Rei, fa magnífic paper en aquell lloc i ara sols cal que hi hagi vera cura en sa conservació; des de ahir ja presta els seus serveis al públic».[28] Però de seguida hi ha queixes dels usuaris, com constata l'octubre de 1926 el tinent d'alcalde Rafael Carreras:

[27] Per a les citacions i notícies anteriors: ACM. AAM, 16, desembre, 1880; 16, 23, febrer, 1881. 70-1-T2-1651. ACM. FOM, 15-10.
[28] *Diari de Mataró*, 16, 26/6; 1/7; 4, 13/9/1924.

«Ha sido general, unánime, el concepto de pobreza, mezquinez y mal gusto que la opinión ha formado de tal instalación, suscitando la protesta continuada de los vecinos y transeúntes que acuden a la misma para beber o recojer agua. Desde el piso de la calle no es posible alcanzar el grifo y hay necesidad de subir unos escalones y cuando se está en la plataforma entonces hay necesidad de agacharse desmesuradamente, lo que además de provocar la hilaridad de los que lo observan, constituye un inminente peligro que aumenta extraordinariamente cuando se trata de muchachos, a cuyo peligro contribuye no poco la humedad continuada natural a los alrededores de toda fuente». I es proposa a l'Ajuntament la desaparició del «adefesio de la expresada fuente». La notícia va ser ben rebuda i es va aplaudir el fet de «suprimir la anti-estética fuente, y caso de hacer otra nueva, que sea de mejor gusto y práctica».

Passen els mesos i no es fa res, i el juny de 1927 són els veïns que es queixen: «desde hace algún tiempo ha dejado de funcionar y poder ser utilizada por el vecindario. El principio del verano se señala con una disminución en el caudal de agua particular y hace imperiosa para los vecinos el proporcionársela en la fuente pública, como siempre habían hecho; lo que entonces era una conveniencia y hoy es una necesidad ineludible».

L'estiu de 1928 es desmunta la font «que tant de temps feia que estava sense aigua. Aprofitant unes quantes pedres de l'antiga, hom n'ha construït una de nova, de proporcions modestetes, dignificada, però, amb una artística cucurulla de ferro, a l'extrem de la qual floreixen cinc potents llums». De fet s'aprofita gran part de l'antiga font, canviant-ne l'orien-

tació, i és la que encara hi ha avui dia al bell mig de la plaça, amb algunes modificacions.[29]

La plaça de Sant Cristòfol

La plaça de Sant Cristòfol o Xica, documentada en temps medievals, era molt més petita que l'actual i ocupant menys de la meitat de l'espai, uns 23 m², tant és així que a vegades als documents l'anomenen carrer. Des de les Escaletes, el carrer de Santa Maria, fosc i estret, tenia una llargada de cinquanta metres fins a la plaça, i en aquest recorregut destacaven dos establiments públics: «lo tros de pescateria, y carniceria unidas», que donaven un caràcter singular al lloc, i a la vegada molts problemes sanitaris.

Pel que fa a la carnisseria, amb l'escorxador al darrera, les queixes dels regidors eren constants. L'any 1817 s'envia al governador un comunicat: «La sangre que al tiempo de degollar al ganado se derrama y de necesidad se desperdicia, la que va continuamente fluyendo de los animales resientemente muertos y degollados, que colgados se exponen al ayre, junto con otros varios desperdicios que por allí se esparraman y abandonan, presenta otra porción de substancia animal expuesta igualmente a la putrefacción. Una cantidad tan conciderable de substancias animales, como allí se encuentran, expuesta a cierto grado de calor, de necesidad deve

[29] Per a les citacions i notícies anteriors, vegeu ACM. FOM, 0049-03;*La Unión*, 9-10-1926;*Diari de Mataró*, 12-9-1928; *El DíaGráfico*, 19-9-1928;*La Vanguardia*, 21-9 i 18-10-1928;*Pensament Marià*, 12-10-1928.

pasar a la putrefacción, en cuyo tiempo se escapa un gas séptico el más temible, por ser una de las causas más poderosas de las graves enfermedades pútridas a que está expuesta la especie humana».

Com que el problema s'arrossega, l'any 1828 el governador ordena tancar l'escorxador «que se encuentra dentro de estas carnicerías» fins que no se'n decideixi la construcció d'un de nou «en parage externo de esta ciudad». En aquell any la carnisseria es trasllada al local de la fleca, i l'escorxador al terreny dels corrals on es va construir un edifici de nova planta, dirigit per Miquel Umbert, que l'acabava el 1834. També es trasllada la peixateria i, amb l'enderroc dels antics locals, la plaça Xica es va ampliar.[30]

La plaça del Beat Salvador

Si la plaça de Sant Cristòfol era reduïda, la del Beat Salvador era pràcticament un racó, un petit espai davant la casa de la família Rupit, enmig d'un entorn encara rural. El 1523, Joan Rupit vivia en «tot aquell mas o casa nomenat o nomenada Ropit ab la pessa de terra en la qual és situada dins la vila de Mataró».[31] Aquesta nissaga va donar nom a l'indret; el 1617, el comerciant Joan Penya tenia casa «en lo carrer qui va de la plasa de sant Cristòphol a la plaseta den Ropit».[32] Quan es

[30] Per a les citacions i notícies anteriors, vegeu ACM. AAM., 10 d'octubre de 1817; 6 i 9 d'agost de 1824; 10 de març de 1828; 18 de gener de 1829; 13 de juliol de 1831; 9 de desembre de 1833.

[31] MASMM. Notaria. Inventaris, 1523, Joan Rupit.

[32] MASMM. Notaria. Inventaris, 1617, Joan Penya.

passa a dir del Beat Salvador, durant anys els documents encara recordaven l'antiga denominació popular. Era tan petita que, el 1819, l'Ajuntament va adquirir una casa del regidor Vicenç Monner per enderrocar-la i ampliar-la, i pren la configuració que avui coneixem.

La plaça de la Peixateria

Els romans van fundar Iluro a uns 500 metres de la línia de costa, sobre un turó de vuit metres d'alçada. En època medieval, després de recollir les pedres desfetes de l'antiga urbs, neix la ciutat de Mataró, al mateix indret, sobre una penya, un balcó de cara al mar per veure qui s'acosta. Al segle setze, els perills fan que les cases s'amaguin darrere una muralla, i unes portes l'obren a la gent i la tanquen de nit. Per entrar-hi des de la platja, amb cases de pescadors i tràfecs mariners, la baixada de la penya, dita també penya d'en Roig, se supera per unes escaletes i una porta petita a la muralla —«que y puga passar una bóta de mena de cap»—, que en diuen portal de vaixells. A la part alta hi ha una esplanada; a l'esquerra, el carrer de Mestre Joan Garriga, que aviat es dirà de Barcelona; i amunt, el de Santa Maria, on el 1646 el botiguer de teles Jeroni Picaire tenia el negoci—«en lo carrer per lo qual se va de les carniseries a la mar, dit lo carrer de les penyes».

Aquest indret amb vista a l'horitzó marítim i una font al servei de la gent, els documents l'han anomenada de diverses maneres: a vegades és la plaça de Mar, o de les Penyes; quan hi posen canons esdevé la plaça Militar; quan un ric mercader hi edifica la seva residència i el seu negoci, és la plaça

Tarau; i quan hi fa estada l'autoritat militar en diuen la plaça del Governador. El 1836 s'aixeca l'edifici de les noves peixateries, al nivell del primer pis de les cases del davant, perquè hi vivia l'esmentat governador,«el cual se opuso a que se le impidiese la vista de sus balcones»; una obra precària perquè quinze anys després estava «en muy mal estado casi en su totalidad y ruinoso en cuanto a una gran parte». Aleshores, enmig d'una gran polèmica, els veïns Joaquim Martí i Andreu i Josep Antoni Peredejordi van pagar la construcció d'un nou edifici, aquesta vegada una construcció sòlida, obra de l'arquitecte Miquel Garriga, que s'inaugura l'any 1842; un edifici d'estil neoclàssic que encara avui adorna la ciutat.[33]

[33] Per a les citacions i notícies anteriors, vegeu MASMM. Notaria. Inventaris, 1646, Jeroni Picaire; vegeu tambéMinerva Ambròs i Batlle, «Homenatge al nostre patrimoni arquitectònic: la peixateria pública de Mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 35, juliol 1989, p. 31-37.

Menjar en temps de guerra, a Can Salas

Entre els documents de Ramon Salas Oliveras (Mataró, 1891-1992), impressor d'ofici i autor de diversos estudis de temàtica mataronina, que es conserven al Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, són de gran interès els dietaris que escriu els anys 1932-1939, quinze llibretes de lletra minúscula plenes de notícies de la vida familiar, laboral, i el ressò de les coses que passen a la ciutat en temps difícils. Un document únic per conèixer aspectes de la vida d'una família, i de la ciutat en temps de la República i la Guerra Civil.[34] Segueix una selecció de les curioses notícies de l'alimentació de la família els anys de la guerra.

Abans, però ...

«Els temps són de terror. Les famílies honrades i quietes sofreixen estamordides en l'interior de la llar. Les noves que unes persones amb altres es comuniquen gairebé sempre fan referència a una persona que la nit anterior ha estat assassinada en un revolt de carretera, a un registre que s'ha fet en una casa coneguda, a la destroça d'una imatge o d'un monument, o un nou incendi d'una església, a l'empresonament d'un parent o d'un amic ... coses totes que fan pensar i témer en Ia possibilitat d'una promte tragèdia en la família. El soroll

[34] Publicat en els seus aspectes socials i polítics al nº136 de la revista *Fulls* Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, el juny del 2023.

d'un auto és cosa que fa esfereir, puix és el vehicle que únicament està al servei de saions.[35]

Per això, a casa, quan tots hem plegat del treball, o sigui la noia i jo, ens entafurem en la cuina com si allò sigués un cau, i allà llegim, allà mengem, allà resem ... La cuina és per a nosaltres una habitació molt independent, puix no llinda amb cap casa vehina, sinó sols amb el nostre menjador i amb el nostre hort; per això hi enrhonem amb certa confiança, puix mai com ara s'ha pogut que les parets tenen orelles. Les delacions estan a l'ordre del dia; els traidors han sortit com bolets. Però a la cuina de casa no hi ha temor; allà és a casa, hi estem bé, tan sols però tan confiats ... Déu sobre tot, diem sovint.

En els llargs mesos de revolució i de guerra, la nostra cuina, ja vella de sí, ha envellit molt més, puix de mica en mica ha vist desaparèixer els signes de progrés. Allà hem cuinat en la llar de foc, s'hi ha fet llenya; l'enllumenat ha estat variat fins al màxim: quan ha fallat la electricitat, hem encès llum de petroli, i després llums d'oli, i de benzina, i espelmes, i ciris, i candeles, i fins un brandó[36] molt gros que hi havia en la caixa del Misteri, i que varen donar-nos els incendiaris ...»

[35] *Saions* (castellanisme), homes cruels que dónen turment.
[36] *Brandó*. Una atxa de cera, gran i gruixuda.

5 agost 1936
Dinar. Sopa de mongetes tendres (excel·lentíssimes), mongetes tendres i patates, tomàtec i aubergínies escalivadas, carn a la brasa, ou aferrat, plàtano, pa, vi, cafè.

7 agost 1936
Dinar. Sopa de ferigola, badella amb patates (molt ben cuit), amanida, una sardina de lata, plàtano, pa, vi, cafè. Sopar. Cigrons, salsitxes (sols en menjo una), un ou debatut i sucar-hi pa, aubarginia fregida, amanida, pa, vi, galetes.

8 agost 1936
Dinar. Escudella, carn d'olla (molta i bona), amanida, sardinola fregida, plàtan, pa, vi, cafè.

9 agost 1936
Dinar. Matem, una gallina per a festejar el cumpleanys del nen, bevem vermouth amb almejas.

31 agost 1936. Sant Ramon Nonat
Per dinar. (La Pep[eta] i la Juli dinen a casa). Mengem almejas amb vermouth, escudella molt bona d'una gallina esplèndida de casa, carn d'olla, amanida, olives, escarola, tomàtec, sardinas llauna, mortadela, gallina rustida, meló, dolços, vi bo, cafè, licor Dandy.

18 octubre 1936
[Dinar a Òrrius a Cal Truc] Menú: arroç amb pops, costella de porc i conill, amanida, tomatcs, olives, sardines de llauna,

ceva, conill rostit, préssec al natural, galetes, vi ranci, cafè, licor Quina-Momo, anís, pa i vi novell.

25 desembre 1936. Diada Nadal
Celebrem bastant be la diada. Escudella excel·lent, carn d'olla abundant, sardines llauna i botifarra catalana, amanida, badella, congre fregit, pollastre rostit, taronges, pomes, torrons Jijona, torrons yema, vi ranci Málaga, neules, cafè, licor semblant Pippermint, cognac.

31 agost 1937. Sant Ramon Nonat
Menú per dinar: patata fregida, vermouth amb sifont, truites istil canalons, rogé, raïm, meló, dolços (no els que volíem) regalats d'Aureli, vi de Málaga, cafè, anís, menta.

9 setembre 1937
[A Barcelona] Dinar. Arroç, sardinola fregida, 3 galetes, 2 panets, vi: 4'35 pts.

¡19 setembre 1937
[A Can Tambó, d'Òrrius] Esmorzar. All i oli amb pa, pebrot escalivat i aubargínia fregida i tronja. Dinar. Arroç amb conill, pebrot, ceves, alls, tomàtecs, pèsols de llauna, tocino, pollastre rostit (l'han posat ells), amanida amb fuet, pomes, raïm, vi bo, cafè.

12 desembre 1937
Dinar. Patates guisades amb carn de badella (moltes i molt bones, s'han acabat), entremesos: catalana, fuet, escarola, ceba, pebrot cunfitat de casa (molta abundància de catalana i

de fuet, i molt bo), gallina (la nostra grossa, que s'ha assecat i ha quedat com un pollet per la falta de menjar), mandarines, torrons yema cremada (1 barra de la Coop. molt bons), vi moscatell, cafè, cognac.

25 desembre 1937. Nadal
Dinar. Caldo, canalons, entremesos (llangonissa, pernil, amanida), badella arreglada, peix (calamar), xampany extra, pollastre, pa, vi, mandrines, pomes, torró yema, torró massapà, turró Xixona, torró Xixona (altre), torró Alicant, vi dolç, cafè, licors (anís, cognac), un cigarret. Sopar. Patates bullides, patates fregides, badella, pollastre, mandarines, etc.

24 febrer 1938
Sopar. Sopa de farina de blat de moro, patates, bròquil, ensalada, amanida d'ensiam, olives i ceba, crispells de farina de blat de moro, una truita d'un ou per a cada un, flam sense sucre (de llet i 3 ous), vi usual i un poc de ranci.

19 març 1938
Dinar. Sèmola de caldo bò, catalana, foigras, bou, sardina fregida, llusset fregit, rogé fregit, amanida: ensiam, olives i ceba, gallina rostida, dolços, confitura al natural (de pot, excel·lent), cafè bo amb sucre, cognac Morales Perejoc, també pa de figa i vi ranci, vi usual.

28 maig 1938
[A Can Tambó, d'Òrrius] Dinar. Bacallà amb patates (molt bò i les patates en gran abundància), amanida, pa (nostre i

d'ells), vi, pa amb vi i sucre. Sopar. Patates bullides amb oli, vinagre i pebre, arangades a la brasa, amanida, pa i vi i sucre

29 maig 1938
[A Can Tambó, d'Òrrius] Esmorzar. Patates bullides, cargols amb ceva, pebrot de llauna i pebre (molt ben guisat), amanida, pa i vi. Dinar. Conill a la cassola amb patates (molt ben cuit), conill a la brasa amb all-i-oli (fet de Conxita), crispells amb seva, confitura de moniato (portada per nosaltres, un pot conserva, no resulta gaire bona per no tenir sucre), pa i vi.

18 juny 1938
[Dinar de casament]. Menú: patates amb popets, rap i bastina (molt de tall, però molt ...), llagosta amb suc, pa abundant, vi usual excel·lentíssim, prunes, pa de pessic (més que bò), vi ranci rebò, cafè (i el que fumava se li proporcionava prèndre un cigar).

24 juny 1938. Sant Joan
Avui celebrem la diada amb un dinar regular: dos plats de patates per cap (bullides, sucades amb pebre), ceva amanida, patates a la cassola amb musclos, musclos amb suc, una pera cada u, vi. Déu n'hi dó.

27 juliol 1938. Les Santes
[Dinar a casa l'Aureli] Menú: caldo amb algun tall, patates bullides aixafades amanides amb salsa maionesa i pebre, sardines a la brasa, llangoniça dolça, amanida (tomàtec i pebrot), conill rostit, conill amb sanfaina, pollastre rostit, préssecs, prunes, marmelada, torrons d'avellana, crema, vi d'Oporto

(marca), vi moscatell (marca), xampany Codorniu (sec), cafè, cognac Morales Pareja, anís del Mono, un poc de pa. També anem a sopar-hi. Menú: patates bullides amb pebre i tomàtec, aubergínia fregida, conill, peix fregit (barreja), pa, préssecs, prunes, torrons d'avellana, vi d'Oporto, vi moscatell, cognac, anís del Mono.

[*Comencen els comentaris continuats sobre la falta de menjar i la preocupació de trobar-ne visitant els pagesos de l'entorn*]

4 agost 1938
Dinar. Mengem escudella de caldo (fa temps no n'haviam feta) amb sèmola de blat de moro, oca amb patates a la cassola i [...] bullides, vi, sifon.

5 agost 1938
A la tarda han arribat els de Gràcia. Queden parats en saber qe no hi ha patates. [...] Els forasters ens han portat 2 pans de quilo, 1 ampolleta de mig porró de vi bò, una paperina de puré molt bò, avellanes, bacallà, un pot de llet, que tots n'havem pres.

[*Per fer front a la necessitat d'aliments obren uns menjadors populars a Mataró*]

8 agost 1938
Avui fem escudella de gallina. Per tall fem conill (nostre) amb unes quantes patates. Aquesta tarda he fet algún pas (veure Julià i Riu) per orientarme respecte dels menjadors populars. Per ara res ...

9 agost 1938
El menjar a casa és en extrem just. Avui, per postres, a més de pomes bullides mengem raïm moscatell. Avui tarda ve en Riu a veure'm, i em dóna alguna orientació respecte dels menjadors. S'emporta la llista dels quatre noms de casa, i ara no s'hi cap, però si s'obren uns nous menjadors, que estan en incubació, diu que ja puc comptar-hi.

18 agost 1938
Per sopar mengem algun popet i amb el suc d'haver-los bullit fem el puré de faves. (Amb un pols de pebre ... excel·lent!).

19 agost 1938
Menú dinar: Escudella de caldo dels ventrells y dos ossos de tocino amb pasta de França, unes lisses, pebrot i auberginia escalivats. Tomàtec amanit amb sal, popets amb patates, figues per a postres. (Quin contrast amb els dinars d'ara). Menú sopar: puré de faves, tomàtec amanit amb sal, pebrot i auberginia escalivats, pedrés de gallina amb sanfaina, pa, figas.

20 agost 1938
Avui per sopar mengem patates amb tocino tendre (excel·lent).

21 agost 1938
Dinar. Menú: Un platet de suc de [...]. Tomàtec amanit, pebrot i auberginia escalivats, raïm. Berenar. Farinetes de blat de moro, tomàtec i pepino guarnit (amb una mica d'oli),

crispells o bunyols de farina de blat, un parell d'ametllons per a postre.

23 agost 1938
Per dinar farinetes, auberginia i pebrot escalivat, tomàtec i samfaina amb ànec.

28 agost 1938
[A casa dels cunyats] Dinar. Menú: un platet de caldo molt bo amb una pastanaga i un tallet de carn, badella (nostra, dura), auberginia i pebrot escalivat (nostres), tomàtec i olives, una espurna d'ou du amb salsa [...], un tallet de pollastre o gallina, meló bastant bò (2 tallades), raïm, una presa de vi moscatell, cognac.

31 agost 1938 (Sant Ramon Nonat)
Patates bullides amb maionesa, amanida (tomàtec, ceva, ceitons), aubergínia i pebrots escalivats, truites farcides, conill rostit, peix fregit, polla amb samfaina, xampany. (Fins aquí el vi o substitut ha estat vermouth amb sifon). Pollastre rostit, meló, peres, raïm. (Per a les postres acompanyades el vi ha estat Jerez). Flan (ara el vi ha estat Málaga). Cafè amb sucre, cognan 'Gran Parcel'. (Hem menjat tots un poc de pa). Menú sopar: puré de faves, cigrons bullits, aubergínia fregida, amanida de ceva i tomàtec, carn argentina amb patates (excel·lent), conill rostit, raïm, peres, bunyols ensucrats, cognac 'Gran Parcel' (amb el menjar vermouth amb sifon, amb la fruita vi Jerez, amb els bunyols vi Málaga). Hem menjat tots un poc de pa.

[*S'acosten setmanes de més manca d'aliments. Selecciono alguns dels dinars*]

6 setembre 1938
Farinetes de blat de moro, aubergínia escalibada, tomàtec amanit, patates amb bolets rossinyols, poma bullida, figues (sorpresa) que la Conxita ha comprat a Can Serrano. Per sopar, farinetes, aubergínia escalivada, tomàtec i ceva, patates bullides, una llesca de pa amb oli, sal i pebre, dues llesques de pa amb figues, cognac.

13 setembre 1938
Dinar. Farinetes, amanida, patates bullides, confitura de préssec. Sopar. Farinetes de puré de faves, farinetes de blat de moro amb salsa, amanida de tomàtec, ceva.

21 setembre 1938
Dinar. Dos plats de farinetes, amanida, escalivada, gerret a la brasa, raïm. Sopar. Dos plats de farinetes, tomàtec, ceva, escalibada, dues llesques de pa amb salsa, raïm.

6 octubre 1938
Dinar. Dos plats de farinetes, tomàtec amanit, cols bullides, avellanes, pebrot escalivat, rossinyols, samfaina. Sopar. Dos plats de farinetes, tomàtec amanit, patata al caliu tallada i amanida amb sal, pebre i vinagre, cols bullides amb pebre, carn magre, bacallà i pa, dues llesques de pa amb salsa, pomes, ametlles i avellanes (jo una mica de vi).

25 octubre 1938
Dinar. Dos plats de farinetes, un plat de carn amb patates fet a la cassola, tomàtec amanit, pebrot i aubergínia escalivat, patata al caliu, avellanes, cafè bo (de França).

19 novembre 1938
Dinar. Farinetes de blat de moro, bròquil bullit, naps amb aubergínia a la cassola, cireres d'arbós, patates al caliu. Sopar. Farinetes a la cassola, bròquil bullit, carbassa barrejada amb farinetes, (la carbassa era la petita de casa), pa torrat amb oli, pinyons torrats, pa amb cafè.

7 desembre 1938
Dinar. Dos plats de farinetes, cols i naps bullits, escarola, la sang del pollastre i la del conill amb un xic de llardó de cansalada. Sopar. Dos plats de farinetes, suc de cols, cols valencianes bullides, escarola i naps bullits, una llesca de pa torrat amb all, pinyons torrats, una torrada amb cafè.

13 desembre 1938
Dinar. Suc de cols, naps i pastanaga, cols, naps i pastanaga, cru, amanit amb sal. Sopar. Escudella de col, pastanaga i ceva amb un os de tocino, bledes bullides i fregides amb tocino i sofregit, una llesca de pa torrat amb all (avui ja no hi ha pinyons), una torrada amb cafè.

14 desembre 1938
Dinar. Inaugurem l'ampliació dels Menjadors Populars, i per tant anem al Cin[ema] Modern. Plat únic, arroç amb pèssols (molt ben cuit i condimentat). Ens han portat un bocí de pa

per cada u, i dins una bossa 4 plats i 4 coberts, forquilla i cullera, com ho portaran sempre. En arribar a casa (a la 1'15) hem menjat un plat d'escudella de col i patata, amb un retall de tocino pera cada u, amanida d'escarola i nous. Berenar (per a mi) un rovell d'ou i una taça de cafè autèntic. Sopar als Menjadors. Plat únic, llenties (ben condimentades i sucoses, molt bones [...]. En arribar a casa mengen dos plats de farinetes, un plat de bldes bullides i fregides amb cansalada, torrada amb all, torrada amb cafè.

2 gener 1939
Dinar (als Menjadors), arroç amb llenties. A casa, farinetes amb nap-i-col (2 plats), cafè. Sopar (als Menjadors), llenties amb arroç. A casa, farinetes de blat de moro, mongetes blanques amb patates, i nap-i-col, bacallà a la brasa, pa (d'en Josep), torrada amb all, cafè amb torrada.

18 gener 1939
Dinar (als Menjadors), arroç amb cigrons i pèsols. A casa, farinetes amb nap-i-col i farinetes (2 plats), cafè. Sopar (als Menjadors), arroç amb cigrons. A casa, farinetes (1 plat), patates bullides amb pell i amanides amb sal i pebre, pa (d'en Josep), torrada amb all, cafè amb torrada.

26 gener 1939
Esmorzar. Farinetes, cafè i torrades. Dinar (als menjadors), llentíes amb arroç i algún cigró. A casa, farinetes amb col (2 plats), escarola i ensiam, cafè. Sopar (als menjadors), llentíes amb arroç. (A casa). Farinetes amb col (2 plats), escarola i ensiam, cafè.

['*Entrada a Mataró de les tropes de Franco*']

27 gener 1939
Esmorzar. Farinetes, cafè i torrades. A casa ens arreglem i ens disposem per a anar als Menjadors, ens notifiquen que són tancats. Dinar. Farinetes, pèsols bullits, pa (el destinat als Menjadors), ensiam amanit, cafès. Sopar. Farinetes (2 plats), ensiam amanit, torrada amb vinagreta, cafè i torrada.

31 març 1939
Amb l'acabament de la guerra deixo d'anotar els menús dels nostres àpats, puix ara ja es menja molt més.

La guerra francesa a Mataró, pel baró de Maldà

Al *Calaix de sastre*, el manuscrit que el baró de Maldà escriu al llarg de tota la seva vida, recull les coses que feia i les que li explicaven. Hi ha moltes notícies que fan referència a Mataró, vet aquí les que parlen de la guerra de la Independència. El baró, que vivia a Barcelona, abandona la ciutat i es va refugiar a diversos indrets de la Catalunya interior fugint dels francesos, i escriu el que li diu gent que ve de Mataró. Es tracta, doncs, d'informacions orals en un temps de guerra i de comunicacions precàries.

1808

25 de juny. La notícia de Gerona, d'haverhi anat los francesos per fer la mateixa picardia que feren en Montgat i Mataró (que se'ls entregaren sens resistència i per traïció), és tan certa que no se'n pot dubtar; però allí pagaren la maldat d'haver degollat, d'haver cremat i haver robat los vasos sagrats en la dita infeliç ciutat de Mataró.

23 de juliol. Sabem, per vàries relacions, que en Mataró no hi caben los malalts i ferits francesos, de modo que han tingut de fer hospital en dos carrers, a la inclemència, tenint que dormir los malalts sobre la palla.

5 d'agost. De resultes de la derrota de l'exèrcit francès contra Gerona, s'han fixats papers públics en Mataró, Badalona i altres llocs, ab l'avís de que qualsevol que acredítie alguna cosa, ja sia d'alhajas, ja de robes, diner, cavalls, mules, de lo que s'emportaren de Barcelona i robaren en altres parts los

diables dels gavatxos, se li tornarà lo que sia existent, i per l'avís s'ha manat aixís publicarho.

1809

11 de juliol. Segons com en escriptures de notaris, que han volgut eixir, Duhesme ab vuitcents hòmens francesos, de Barcelona per anar a Mataró. I com los inglesos los impedeixen lo pas de la carretera real de la marina, anaren a passar per Sant Jeroni i Montalegre. Allí aon trobaren uns grans sometents que els retxassaren, ab molta pèrdua, obligantlos a baixar a Badalona, aon les fragates ingleses los feren un gran foc molt violent. Veient això, se n volgueren tornar a Barcelona, i, haventhi llavores molta aigua a Besòs, tingueren que tornar a Badalona a fer nit, d'aon escriuen que molta part d'ells hi faran la dorma.

1810

13 de desembre. Millor que totes les notícies nos ha estat lo comboi que ens ha arribat d'Alella a esta casa, en la vila de Berga, que ha portat lo Pau, nebot del Josep d'Alella, acompanyat del mosso. Est, que ha sigut de dos cuites de xocolate, tot un barril de tonyina, un bon feix de bacallà; a més d'est, provisió d'arròs i mongetes, comprat en Mataró, i un carretell de granatxa.

22 de desembre. Aquí, en Berga, ha arribat peix de Mataró (de castanyoles, déntols i altres peixos), i si los preus a dos pessetes, venintnos bé en lo pròxim dilluns vigília de Nadal, que, segons disposició del Summo Pontífice Piu VII, no es pot menjar carn, com sí que peix, i, a no haverhi peix, bacallà i tonyina, tindrem d'estos bons peixos en taula i més la cas-

tanyola, sent peix molt apreciat, i a guisarnoslo bé la Paula i, a no esta, la Madalena, o la Marianna.

1811

6 de març. Ha arribat a Tarragona i a Mataró, venint també en l'actualitat per l'escassès de grans en la província, molt blat; i sé d'est abaixatse lo preu a set pessetes la quartera.

3 de novembre. A entrada de nit han entrat a esta vila de Berga los quintos de Mataró, com que anava plena d'estos i dels demés la plaça de Sant Joan —martells que ha de ser tots estos catalans i de barretines vermelles sobre los caps dels gavatxos.

4 de novembre. Lo nostre general Lacy ha fet publicar un bando en Mataró: que a anarhi los francesos, tots los habitants recúllien sos efectes i desempàrien les cases, negantlos les contribucions, i que los inglesos per mar bombègien la ciutat i los milicianos per terra los fàcien foc. Sensible providència esta, per lo destructiva, a molts de sos edificis, veientse precisats per acabar allí als francesos i quedar les contribucions per los nostres espanyols i catalans, en los exèrcits i per los habitants. I ab est exemplar seguiran los demés en desemparar ses cases en les poblacions que preténguien entrar, no deixantlos de ser molt sensible a quants i a quantes tenien bones cases i acomodades, com en la ciutat de Mataró, que era tan bella i alegre població de la costa de mar.

5 de novembre. S'ha sabut per la Feliciana —que encara se troba aquí ab son marit i sogre, segons penso, serho— haver entrat los francesos i si uns quatre mil a Mataró, i ferlos foc de canó, o a la ciutat, des de les fragates o navíos inglesos a mar, los inglesos; haventse oït a molt tiroteo a la part de Mas-

nou. Eixits de Barcelona i de Vilanova dos divisions de francesos i compareguts a Mataró a les dues hores de la matinada del dimarts pròxim passat.

16 de novembre. Los cacos, ja s'entén dir los gavatxos, que entraren a Mataró a les dues de la matinada del dimarts, sols s'hi detingueren set quarts d'hora; mes s'ha dit haver pillat tretze mil duros i trenta peces de panyo. A fe que és ben diferent Mataró ara d'aleshores que hom s'hi divertia, reia i es passejava per aquella ciutat, com jo i altres en les tan celebrades festes de les santes, verges i màrtirs, Juliana i Semproniana.

Dia 18 de novembre. Per carta que ha escrita de Mataró la Sra. marquesa Viuda de Gironella a sa estimada neboda Maria Pona, fetxa del 14 del corrent, li explica l'entrada de la gavatxeria a Mataró: que fou a les quatre de la matinada del 13, haventse'n anats tots los hòmens de la ciutat i deixats a les dones; que a set hores del matí infondirenles gran temor les fragates ingleses apostades allí davant que dispararen foc contra la ciutat en canonades, no sé si ab alguna bomba, ab qual agasajo los francesos, atordits, corrien per la ciutat i refugiat-se, a onze hores, a les muntanyes, no veientse a persones dintre, i així desertar. Haver arribat la divisió de Sarfield, ab pèrdua de molts francesos, que hauria estat total per no haverhi arribat a temps, ab sa divisió, lo baró d'Eroles, que ninguns haurien tornat a Barcelona, i haver los nostres pillat la mitat del saqueig que se'n duien los francesos. També escriu quedar Sarfield governador de les Medes i ditse si estar estes venudes als enemics. Disbarat fou quedars'hi les dones ab l'experiència de la brutalitat i crueltat que han usat en vàries, que no vull fiar a ma pluma. Diu també dita Sra. marquesa si eren los cavalls

del general francès, com serà regular, en una d'aquelles cases de Mataró; i no haventhi que fiar que no hi tórnien sempre que els dónie la gana, al menor alarma fugirne, que és lo que convé. En l'Hospital de Mataró, a fi de no arruïnarlo los inglesos a bombejar la ciutat i així tenir consideració als malalts, s'ha posada, sobre, una bandera. A la divisió de Sarfield s'hi uní la de Milans, sent los francesos refugiats en les muntanyes, que deixaren los ranxos en Mataró, i sens tocar tambors, haventlos fet estes dos divisions un foc vivíssim sens parar des de les dotze fins a la nit. I pagaren la festa los francesos ab pèrdua de molts, i ben poca de les divisions de Sarfield i Milans. Los cavalls del general francès quedaven en la casa que habita ab sa companyia la Sra. marquesa de Gironella, a qual fi posaren guàrdia. Hi hagueren en Mataró grans aclamacions i vives de 'viva Sarfield' i 'viven los coracers'.

1812

5 de febrer. Después de tres dies de tempestat de bales i bombes en Mataró, n'ha pogut escapar la Sra. marquesa viuda de Gironella ab son fill, lo marquès, ab la Sra. Dolores, sa jove, ab felicitat en son viatge a Vic.

12 de febrer. Lo Sr. don Vicenç Sisternes, que discorre molt bé en son modo de pensar, i així un dels més distinguits vocals de la Junta, sentnos un bon català, que ha vingut en esta tarda a casa a fernos visita i apreciatli molt, sent subjecte que s'ho mereix. Sent natural de Mataró, que ha vingut a esta vila de Berga ab lo Rvd. doctor Tomàs Espà també natural, li hem preguntat sobre lo que haurà patit aquella ciutat, i ditnos que en la iglésia parroquial sols hi havien dos forats, que no havia patit la iglésia d'aquells pares escolapios, mes sí bastant

la de Sant Josep, en la ruïna del cimbori. A fe és que és ben diferent la ciutat de Mataró del que era antes d'entrar tots estos vàndalos a Espanya i Catalunya, que per gust s'hi podia fer un passeig cada any, i per tota aquella costa de mar, per lo tan alegre, tant per terra com per mar, allí a la vora.

23 de febrer. Nos ha arribat, a nostra subsistència corporal, de part del Sr. don Anton Amat i de Rocabertí, lo Pau d'Alella ab arròs, bacallà, xocolate i taronges, no sé què més. Tot que ens farà bon ventrell, i dulcificarà i recrearà la llengua los sorbos de xocolate ab l'augment de preses, que ab tants xocolaters, com jo un dels molts aficionats a pendre l'unça morena, matins i tardes, se'ns disminuïen prou. I ja que no em són d'aquelles visites pecuniàries que de tant en tant me feia en lo temps de tanta abundància d'estes —antes d'entrar a Barcelona i a nostres cases los maleïts gavaus— lo procurador Sr. Domingo Mozas, no sent estes, són dinades per la boca; així com antes, a més d'estes, m'eren i nos eren per omplir los secrets de moneda i també la bossa, sent gran la indigència en el dia d'una cosa i altra. Nos ha dit lo dit Pau d'Alella que els francesos, tenint a Mataró, deixaven treure viures fora de la ciutat a la subsistència humana d'en tot per allí —i així tal qual tenen un xiquet d'humanitat—, i que feien una carretera per Alella per anar a Mataró.

8 de setembre. S'ha dit de Mataró haverhi dos bretxes obertes, ab prou foc dels inglesos, per traure els gavatxots de la fortalesa, antes lo convent dels Caputxins.

10 de setembre. De Mataró se sap haverse'n tingut que retirar los nostres, haventlos arribat als francesos algun socorro que es creu de l'Empordà.

1 d'octubre. Ha arribat a Berga una molt coneguda ja d'anys del doctor Anton Bardolet, i jo que també la conec; esta la Sra. Rita Creus, viuda d'un xacolater, mataronina, germana de Sr. canonge de la Seu d'Urgell, don Jaume Creus, un dels diputats catalans de les Corts; qual nos ha fet visita en casa en esta tarda, sent ja àvia, i ditnos comptar ser tataràvia, mantenintse encara de bon regent, i així no parèixer gens vella, no obstant lo tan molestada i atropellada que ha estat en Mataró per tots aquells brutos de Babilònia.

1813

7 de febrer. Haventse feta ja seva los francesos, que ja un any que estan en Mataró, a aquella ciutat, han tret a nostres malalts espanyols de son hospital per posarhi los seus, segons sa usurpació i tirania, fent tot lo mal que poden a nostres germans, però ells acabaran de menjar lo pa dintre de Catalunya i finalment d'Espanya per tot aquest any, així prest ho vejam. Amén.

14 de maig. Cas per riure nos ha contat en esta tarda lo religiós franciscano pare definidor, que no és dels nigromàntics o dels melancòlics en notícies, com també don Patricio Ortiz; que en Mataró succeí un cas cèlebre a un oficial francès, que, haventse amagat, lo perseguia un soldat de Manso, fentlo desaforadament córrer, i fet un foll lo francès corrent, passà per una finestra tancada ab vidriera i trencà tots los vidres, l'altre passà per la mateixa finestra; i havent passat lo gavatx travessant un carrer d'una a altra teulada, l'espanyol se senyà primer i travessà també lo carrer ab gran valor i esperit, i a l'últim collí a l'oficial francès en casa d'un apotecari.

4 d'agost. A Mataró arribaren vuit caragirats valencians i demanaren bagatges per arribar a la frontera; se'ls donaren i arribats a Arenys ja foren presoners per los inglesos i se'ls emportaren en el navío, i allí los hauran fet el compte.

1814

3 de febrer. Ha eixit l'anunci, per satisfacció del públic de nostre general en jefe l'Exm. Sr. don Francisco de Copons i Navia, d'haver los francesos desocupat tots los punts del Vallès, Mataró; Mongat, volat; Molins de Rei, inhabilitat que queda lo pont, i tan sols ocupar una petita guarnició a Barcelona, cridantlos l'atenció Lion de França. Gran notícia esta.

14 de setembre. En est matí, eixit jo de casa a tres quarts de deu, al davant de casa Rabella s'ha encarat ab mi lo mataroní semoler Agustí Casals, conegut llavores minyonet de catorze anys en la vigília de Sant Roc que ab altres minyons de sa edat i algú més gran componien la capella en lo carrer d'Argentona i escrivien noms, com així lo meu, i apellido en una llista d'un parell de pollastres. Qual s'és molt alegrat de veure'm i parlar, lo dit Agustí Casals i jo a ell; ja no minyó, sí que home fet d'uns trentavuit o trentanou anys, i haventli preguntat de son noi gran Ildefonset, del nom de son difunt avi, m'ha dit que tenia catorze anys, de la mateixa edat de son pare Agustí, qual i a son germà hereu Josep Casals los conegui en dit dia 16 d'agost de l'any 1790. M'ha dit haver passat ben fortes tragèdies dels gavatxos en Mataró, perseguintlo per matarlo, que aquells bàrbaros i cruels no hi pensaven gens, i que mataren a un seu company; que el Josep, son germà, m'ha paregut dir que servia en la milícia i si ser en Astúries.

Notícies dels notaris de Mataró

Notícies recollides dels volums del notaris de Mataró conservats a l'Arxiu Comarcal del Maresme.

Desideri Torras

1802
f.1 Conducció d'aigua nova de la riera de Cirera.
f.22 Venda d'un casa 'derrotada' al carrer de Sant Agustí, f.138
f.25 Nou carrer de Vilassar de Mar promogut per en Flor Cisa.
f.48 Encant dels bens del ciutadà honrat i advocat Tomàs Godori Vern, ff.88, 147, 168 i ss. Any 1804: ff.60 a 67 i 83 i 210.
f.133 Molins d'Argentona i el de 'de costa vella', f.134
f.205 Pacte sobre beneficis viatge Amèrica.

1803
f.236v Camí real, ara carrer de la Mercè o de les Cases Noves.
f.327 Una vinya a Vallveric i el torrent Forcat antigament: 'les Pilelles, les Comtesses, les daveses i la Pedrera de la Vila'.
f.339 Carrer de les Santes Juliana i Semproniana i Camí real de Barcelona.

1813
f.225-236, 238 Societat Martí i Arqué a l'Habana.
f.373 i ss. Pactes per ser monja carmelita.

1816
f.88 Inventari de la fàbrica d'indianes de Joaquim Riera.
f.59 Inventari del comerciant Salvador Isart Sirés marit de Rita Carbonell.

1831
f.112 Pau Agustí i altres volen legalitzar els terrenys ocupats a l'entorn del convent dels carmelites.

1845
f.23 Una casa nova, cantonada de la Plaça Real i el carrer de Santa Maria
f.39 Ramon Riu Saldari, rellotger.
f.66 Fèlix Gualba compra mines a Clarà.
f.96 Troben gèneres de contraban a una botiga.
f.114 Aqüeducte distribució aigua a la muralla.
f.118 Problemes amb la màquina de vapor de Can Baladia.
f.122 Els Clivilles acullen orfes.
f.139 Tres cases noves al carrer Montserrat.
f.219 Societats per soldats: 225-9, 247, 287-9, 292, 300, 321, 325, 353-60.
f.234 Un 'gran edifici' de tres cossos al carrer Montserrat: 28 habitacions.
f.277 Subhasta explotació del mas Sabater a Vilamajor, ara un be nacional.
f.283 Mines i aqüeducte aigua d'en Torras, 289.
f.299 Joan Illa Prats vol ser soldat.
f.341 Venda màquines de fàbrica de filats del Caminet.
f.249 Obres exterior portal Valldeix.

Francesc Fins

1803
f.141 Parla del carrer de Sant Benet, abans 'los morets'.

1804
(molts protocols d'Argentona i pobles de la comarca)
f.8 Establir un terreny 'conocido Pasadis de la antigua muralla con facultad de usar y valerse de la misma muralla`.
f.11 Terres a Valldoriolf de Jaume Many.
f.33 Josep A. Migliaresi hereu de l'argenter Llorenç Maresme.
f.65 Embolic i queixes a la capella de música.
f.72 Poders a Salvador Viada a l'Havana per cobrar caixes de blondes.
107v El guitarrer Pere Anton Marquès.

1805
f.47 Fàbrica nova custodia a l'Escola Pia.
f.58 Domingo Bozo Torricele comerciant a Mataró, el pare era mercader del Burgo de Puerto Especie.
f.63, 83 Plet herència monja carmelita Maria Galí (13 pags).

1809
f.13 Joan Illas Ferrer comerciant a Caracas demana al jove Martí Barnés.
f.13 Testament de Jaume March de la Vall a Clarà.
f.18 Comptes del compte de Solterra d'Argentona.
f.27 El sastre Isidre Fontanals obra botiga a la plaça Xica.
f.29 Establiment d'un solar al gerrer Josep Ortal per fer una casa.
f.50 a 82 Domingo Caralt pren possessió dels bens de la família.
f.89 Casa de comerç a la Habana.
f.101 Joves van al Tercio de voluntarios de Mataró.
f.143 Gaspar Isern i Cia a Veracruz.
f.152 Pago als sometents de Taià.
f.212 Josep M. Peredejordi lloga l'antic mas Ropit al carrer de Na Pau.
f.240 Poder als germans Rumeu per cobrar a Pau Martí comerciant a La Havana 190 lliures de 170 parells de sabates per vendre a Puerto Rico.
f.277 Encant molt detallat de bens d'Antoni Golorons.
f.376 Teresa de Guàrdia (Sanromà) hereva pel pare, el noble Melcior de Guàrdia Mates.
f.448 Dades del noble Melcior de Belloch.

1810
f.85 Negoci americà de la pollancre Sant Joan Baptista: llista gent.
f.224 Distribució de bens d'Anton Aymerich de Llança, comerciant.
f.230 Testament Joan Obrador organista de Santa Maria.
f.286 Joan Baptista Griver, músic.
f.321 Joan Vives argenter te negocis a Cuba.
f.331 Privilegis per no tenir bagatges.
f.495 Jaume Dorda comerç americà.
f.642 Testament Pau Gallifa i muller.

1813
f.1 Compra d'una bota de vi
f.139 Negoci del vidrier Oms i del mariner Balansó.
f.196 Testament Gertrudis Saborit Cabañes (Argentona).
f.350 El forner Rossell: llistat de deutes de guerra.

1814
f.452 Poder de Gaspar Remisa.

1816
f.456 Obres a la impremta Abadal.
f.700 Els Rumeu des d'Amèrica compren.

Isidre Font

1803
f.21 Bofarull ven una casa al carrer Argentona comprada el 1770.
f.129 Neix pòstum un fill de Josep Bofarull Carbonell.

1804
f12 i ss. Testament i inventari del mas de Feliu Bertomeu de Cabrera.
f.88 Mas Costabella al Cros.

Gaspar Poy

1818
f.151 i ss. Valoració patrimoni dels Llauder.
f.156 i ss. Venda dels Llauder als Rumeu.

Josep Segarra Ramis

1801
f.27,41 Factura de comerç amb Amèrica.
f.53 Pressupost any 1800.

1812
f.68 Esponsalicis de l'apotecari Pere Pau Camin Bonet, fill de l'apotecari Joan Camin Campllonch i Francisca Bonet.
f.72 Queixes subministre d'aigua d'una venda del 1780 dels Freixas.
f.95 Venda per necessitat dels Arenes d'Alfar.

Nicolau Vergés

1802
f.38 Tomàs Soler Ferrer 'arquitecto y maestro mayor de obras del Rey' intervé en la reparació de l'abastiment d'aigua a Cabrera.

1804
f.42 Botiga a Montevideo.

1805
f.6 Francesc Abril de Mataró i veí d'Orihuela 'donde tengo establecida mi casa de comercio'. El factor era Andreu Pons natural de Manresa que feia dos anys que hi era i demana que 'lo agregare en mi comercio y casa haciendole participe en la ganancia' i que si li diu que no 'la tomaria de la casa de Don Agustín Serra y Compañia de dicha ciudad de Orihuela quienes le havian ofrecido asociarle en su casa y comercio por una quinta parte de las ganancias'. Abril diu que com que 'con mira a su pureza y lo que ha trabajado por augmento de mi casa y comercio' li dóna una quinta part per tres anys i el dret a comprar i vendre 'aquellos generos que considere utiles y necesarios para surtimiento de la casa y tienda'. Perquè el prefereix pel mateix interès.

1809
f.29 Escriptures amagades: ‘per estar ocupada dita capital per los enemichs francesos’, es parla de 'ocurrencias', expatriado, emigrados, molts refugiats i poders de forasters, i testaments.

1810
f.74 Mercaderies a Cartagena de Josep Nicolau, comerciant a Mataró.
f.10 El serraller Josep Ventulà, de Mataró, el mes de maig de 1810 s'acosta a cal notari a plorar. Diu que fa pocs dies que: ‘por un corsario mahonés, mas aca de Mongat o en vista de este punto ... fue apresado el laud San Simón de porte dos toneladas, su patrón Francisco Alomá de la matricula de esta ciudad, con el que ivan cargados treinta y un tercio azucar, su peso sobre poco mas o menos setenta y un quintales a cuenta y consignados al otorgante, cuyo laud, según se tiene presentido fue conducido por el predicho corsario al puerto de Mahon’. I fa els tràmits per intentar recuperar el sucre.

1811
f.115 Testament Josep Anton de Lledó Jofre, cavaller f.165 i ss. inventari
f.158 Domingo de Caralt ven una casa per deutes.
f.167 Joaquim Campllonch Cantallops (+1810) muller Marianna de Lledó de Jofre Colldreban. Casa a la Riera i altres propietats. Moltes parcel·les de vinya llogades. Mas Cruanyes a Argentona. Molí fariner a Argentona. Cases a Dosrius. Inventari: interès dels llibres que té.

1812
f.1 Anton Torró, botiguer, ven mercaderies de Francesc Reixach de Santa Maria d'Olost.

1814
f.3 Inventari joier Pere Estanca.

Francesc Poy

1783
f.90. Testament de Francesc Ballot Sors, d'Argentona, fill de Llorenç i Agnès. La seva segona muller és Teresa Vilarubia. Havia tingut bessons feia setze mesos, ella és usufructuaria en vida, un dels nadons, Francisco la legítima, i l'altre, Simon Ballot Vilarubia hereu universal.

1791
ff.119-120. Llegat del Corregidor per dotar 15 donzelles solteres pobres.

1802
f.33 8/2/1802 'Encant publich' dels bens del blanquer Albert Estaper.
f.38-40 Capítols de Josep Terrades de Larit i Beltran, de Dosrius.
f.81 Desapareix un barco anant a Mallorca, inventari.
f.116-121 Us d'aigua a Cabrils
f.129 Lloguer d'un forn de rajoles.

1803
f.18 Josep Clavell mestre de primeres lletres. f.63 testament.